

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Bakalářská práce

Alžběta Laňová

Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku

Barbers and surgeons of Prague in early modern times

Praha 2011

Doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.

Zde bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce, paní doc. PhDr. Ivaně Ebelové, CSc. za cenné rady, připomínky a zkušenosti, bez kterých by tato práce nevznikla, a také za její čas. Dále pracovníkům Národního archivu v Praze a Archivu hlavního města Prahy za vstřícný přístup a ochotu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9. srpna 2011

Anotace

Tato bakalářská práce, nazvaná Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku, se zabývá vývojem zdravotnických profesí v období raného novověku v Praze. Časové rozmezí práce se pohybuje od 70. let 15. století do konce přelomu 17. a 18. století. Soustředí se na jejich vývoj s hlavním zaměřením na vznik samostatného bradýřského cechu a oddělení chirurgů od bradýřů. Dále se zaměřuje i na lázně jako na pracoviště spjaté s těmito profesemi. Obsahuje kapitoly shrnující základní prameny a literaturu, které byly použity při zpracování této bakalářské práce. V jedné kapitole je stručně shrnut vývoj cechovní organizace s přihlédnutím ke zkoumaným profesím. Další kapitola se věnuje lázním a jsou v ní obsaženy základní informace o podobě tehdejších lázní. Základem práce jsou kapitoly popisující přímo jednotlivé profese od jejich počátků, přes vývoj až ke konci sledovaného období. K třem hlavním zdravotnickým profesím jsou přidány profese příbuzné, které lazebníky, bradýře i chirurgy provázejí. V závěru se nachází shrnutí práce a přílohy. Cílem práce je podat informace o vybraných třech zdravotnických a hygienických profesích se zaměřením na jejich vývoj, společné počátky a finální oddělení.

Summary

This bachelor's thesis, entitled Barbers and surgeons of Prague in early modern times pursues medical and health professions of Prague in early modern times. It's focused on the end of the seventies of 15 th. century till the end of 17 th. century. It deals with the main development of these professions and with the separation of barbers and surgeons. One chapter is about bathhouses in this time because it is a workplace of these professions. There also chapters including sources and literature, which were used for this bachelor's thesis. In one chapter is summed up development of the organization of guilds. Next part is dedicated to bathhouses and contain main information about their form at that time. Basics of this bachelor's thesis are chapter including single professions, which were chosen for this thesis. They are focused on the beginnings, development and final form of these medical and health professions. Except of the main profession are mentioned another professions of this kind, which are joined with barbers and surgeons. In the end of this thesis is summary of the whole work and supplements. Aim of this bachelor's thesis is give information about medical and health professions, their progress, common beginnings and final separation.

Obsah

1. Úvod	6
2. Prameny a literatura	8
3. Stručný vývoj cechovní organizace se zřetelem ke zdravotnickým a hygienickým profesím	15
4. Lázně	23
5. Charakteristika jednotlivých řemesel	27
6. Závěr	53

1. Úvod

Tato bakalářská práce se věnuje řemeslům v raném novověku, konkrétně skupině profesí zaměřených na zdravotní a hygienické služby, tj. bradýřům, lazebníkům a chirurgům. Řemesla a cechovní organizace patří k mým zájmům, a proto jsem se na ně při výběru zaměřila. Cechovní tematice se mnohá literatura věnuje a existuje i množství publikací o různých řemeslech. Publikace zabývající se přímo těmito profesemi však zatím k dispozici není, a tak jsem se rozhodla ve své bakalářské práci zpracovat právě bradýře, lazebníky a chirurgy. Tato skupina se vyznačuje zajímavým a vzájemně provázaným vývojem. Mým cílem pro tuto práci bylo podrobněji představit jednotlivé profese a zmapovat jejich postupné oddělování a transformaci.

Mezníkem pro mou práci byly nejstarší dochované prameny, tj. privilegium od Vladislava II. z roku 1474 a první lazebnická statuta z roku 1477. Zkoumané období jsem se rozhodla omezit do konce 17. století, protože století osmnácté je dobou velkých změn a reforem, které by bylo nutné také zevrubně popsat, a tím bych narušila předpokládaný rámec práce. Dle mého názoru by se 18. století se zaměřením na tuto tematiku dalo zpracovat v samostatné studii. V hlavní roli by byli bezpochyby chirurgové, kteří v tomto století prodělali nejvíce změn jak v organizaci, tak v profesním životě. V názvu práce zaznívá i jméno chirurgů, protože v raném novověku již existovali, ale jejich hlavní rozvoj přichází až v období pozdějším. I přes tuto skutečnost je nutné chirurgy do této práce také zakomponovat, i když o něco stručněji než zbylé dvě profese, protože na ně navazují svou činností.

Považovala jsem za vhodné stručně nastínit existenci cechů od vzniku až po jejich zrušení v polovině 19. století, aby lépe vynikly popisované jevy na pozadí historického vývoje cechů. Kapitola o lázních má přiblížit jejich tehdejší podobu a zabývá se historií, vývojem, počtem atd. Předznamenává kapitolu o lazebnících pro lepší ilustraci toho, jak pracovali. Zaměřila jsem se i na základní dobové vybavení lázní, které bylo užíváno pro lázeňské procedury a péči o návštěvníky.

Hlavním těžištěm práce jsou kapitoly o lazebnících a bradýřích, kde jsem se snažila podat všechny základní důležité informace pro poznání těchto profesí. Jak bylo zmíněno výše, chirurgové jsou zpracováni stručněji. Dále jsem uvedla i příbuzné profese, se kterými se při studiu výše zmíněných cechů neustále setkáváme.

Práce rovněž obsahuje přílohy, které zahrnují tabulky s počtem doložených lázní a jednotlivých zástupců všech tří řemesel v pražských městech. Dále přepis bradýřských statut z roku 1615 potvrzených císařem Matyášem (za použití transkripce). Tyto artikule jsem

použila, protože jsou typickým příkladem již rozvinutějších cechovních článků ze 17. století. Kromě statut jsem do příloh přiložila i společný znak lazebníků a chirurgů pocházející z 18. století, který byl součástí jejich společných artikulí. V přílohách se nachází i další obrazový materiál, jehož součástí jsou dobová zobrazení týkající se lazebníků, bradýřů nebo chirurgů.

Tato práce je odrazovým můstkem k dalšímu bádání v dané oblasti a snaží se představit základní informace o zvolených profesích. Věnuje se více lazebníkům a bradýřům, ale nevynechává ani chirurgy, o kterých by mohly vzniknout další práce, zaměřené pouze na ně, a to s využitím bohaté pramenné základny týkající se právě jich.

2. Prameny a literatura

2.1. Prameny

Prameny k předkládanému tématu jsou poměrně dobře dostupné. Pro oblast Prahy je nejvíce materiálu dochováno v Národním archivu a v Archivu hlavního města Prahy. Základ práce tvoří prameny právě z Archivu hlavního města Prahy. Nejstarším pražským pramenem dochovaným k tématu je opis privilegia pro lazebníky od Vladislava II. z roku 1474 uložený ve sbírce papírových listin v Archivu hlavního města Prahy. V archivu najdeme i několikery artikule pro lazebníky, bradýře i chirurgy. U lazebníků se jedná o artikule potvrzené císařem Leopoldem I. roku 1686, císařem Karlem VI. v roce 1721 a nakonec i artikule potvrzené od Marie Terezie nedlouho poté, roku 1748, které jsou však již obsahově nad rámec této práce. Ve všech případech se jedná o společné artikule pro lazebníky všech tří pražských měst. Cechovní články bradýřů pražských měst se zde vyskytují také ve dvou různých verzích. Starší jsou potvrzené od císaře Ferdinanda I. z roku 1562 a další jsou od Matyáše z roku 1615. Všechny uvedené artikule se nacházejí ve Sbírcce pergamenových listin, opis privilegia Vladislava II. se nachází ve Sbírcce papírových listin. Dále jsou v tomto archivu v cechovním fondu (tzn. fond Cech lazebníků, bradýřů a Gremium chirurgů Praha) uloženy spíše osobní doklady, spisový materiál a prameny k tematice chirurgů a pozdějšímu chirurgickému grémiu, tj. písemnosti hlavně z 18. století a mladší, které už pro vymezené téma práce nejsou tolik přínosné. Posloužily by ovšem dobře k rozboru situace okolo chirurgů, k podrobnostem jejich organizace a práce v 18. a první polovině 19. století (bylo by možné sestavit rozpočet grémia, dohledat jeho členy, zmapovat jeho činnost atd.).

V Národním archivu poskytuje největší množství pramenů k lazebníkům, bradýřům a chirurgům fond České dvorské kanceláře. Jsou zde statuta bradýřů všech tří pražských měst potvrzená císařem Matyášem roku 1615, stejně jako v Archivu hlavního města Prahy. Dále se zde nachází ještě artikule pražských lazebníků potvrzené Karlem VI. opět z roku 1721. Nakonec lze ještě uvést obnovený řád pro chirurgy a ranhojiče v pražských městech od Leopolda I. Zmíněné artikule jsou opět pro sdružené cechy tří pražských měst. Materiál použitý z fondu Česká dvorská kancelář je velmi podobný jako ten z Archivu hlavního města Prahy. Kromě těchto pramenů obsahuje fond mnoho jiných z mladšího období, které se vztahují hlavně k chirurgům. Obsáhlou část v tomto fondu tvoří materiál z období vlády Marie Terezie, který se již vymezeného tématu v této práci příliš netýká a rovněž se vztahuje pouze k chirurgům a většinou i k jejich vztahu s univerzitou, respektive s akademickým senátem.

Jiné fondy v Národním archivu o lazebnících ani bradýřích už mnoho neříkají. V cirkulářích a vyhláškách nenajdeme jedinou zmínku o těchto řemeslech a stejně tak je tomu i u Sbírký patentů. Tyto prameny samozřejmě neopomíjejí tematiku spojenou se zdravotnictvím, ale opět zde najdeme spíše písemnosti týkající se mladšího období. Pro informace o početním stavu řemeslníků slouží další z pramenů, který je zpřístupněn v edici Václava Lívy, a tím je pražská berní rula pro období mezi lety 1653–1655.¹ Berní rula je významným pramenem pro studium historické demografie, topografie a podává obraz o tehdejších hospodářských poměrech. Měla sloužit jako doklad pro stavovské komise a orgány českého sněmu, zda jsou jednotlivé kraje v Čechách schopny platit berni. Je hojně využívána pro různé badatelské účely. Představuje nám tedy období následující krátce po skončení třicetileté války. Dalším užitečným pramenem informujícím o rozložení a počtu lazebníků a bradýřů v pražských městech je tereziánský katastr a jeho vizitace pro Staré Město, Nové Město a Malou Stranu, který je uložený v I. oddělení Národního archivu.² V tomto případě se však spíše jedná o pozdější období (rozsah fondu je vymezen lety 1648–1790) a slouží spíše pro představu, jaký byl nárůst či úbytek řemeslníků oproti období zmapovanému v berní rule. Starší zprávy o postavení lazebníků a bradýřů přináší tzv. Soběslavská práva pocházející z poloviny 15. století. Soběslavská práva jsou obsáhlý soubor právních předpisů Starého Města pražského, konkrétně vzniklý zhruba okolo roku 1440 perem někdejšího písaře Starého Města Mikuláše z Humpolce. Po několika přepracováních samotným autorem (přizpůsobil soupis práv politické situaci dané doby) lze rozeznat čtyři redakce tzv. Soběslavských práv, z nichž nejdůležitější je třetí, která vznikla někdy po roce 1455 a která se stala oficiální sbírkou zákonů Starého Města pražského³. Pod názvem Soběslavská práva najdeme v literatuře komplex staroměstských právních předpisů skládající se ze dvou částí. První jsou právě ona Soběslavská práva (údajně privilegia knížete Soběslava II. pro Staré Město) a druhá jsou tzv. Staropražská práva, která obsahují městské právo Starého Města pražského. Tato druhá část byly opravdové právní předpisy, které na Starém Městě reálně platily. Z druhé poloviny 15. století existují v edici Václava Vladivoje Tomka artikule novoměstských lazebníků z roku 1477.⁴ Jsou to nejstarší dochované artikule pro tento cech. Nabízí se, že články staroměstských lazebníků musely být nutně starší, protože staroměstský pořádek určitě

¹ Líva, Václav: Berní rula. Pražská města. Praha 1949.

² NA: Visitace, Staré Město, 1725–1726. Tereziánský katastr, inv. č.: 129.

NA: Visitace, Nové Město, 1725. Tereziánský katastr, inv. č.: 142.

NA: Visitace, Hradčany, 1726. Tereziánský katastr, inv. č.: 164.

NA: Visitace, Malá Strana, 1726. Tereziánský katastr, inv. č.: 155.

³ Havránek, Bohuslav – Hrabák, Josef – Daňhelka, Jiří: Výbor z české literatury doby husitské, sv. 2. Praha 1964, s. 415.

⁴ Tomek, Václav Vladivoj: Artikule cechů pražských z 15. stol. Archiv český XIV, Praha 1895, s. 479–481.

existoval o něco déle než novoměstský, ale bohužel v této oblasti prameny chybí a první cechovní články staroměstských lazebníků se nedochovaly. Novoměstské artikule obsahují první formulované zásady, podle kterých se měli řídit členové zdejšího cechu. I přes svou stručnost nám podávají určitý obrázek o tom, na jakých základech mohl fungovat tento pořádek. Realita samozřejmě mohla být úplně jiná, jak to bývá u tohoto typu pramenů, ale lze předpokládat, že cechy si relativně udržovaly jistou autoritu u svých členů a že tedy většina požadavků a ustanovení bývala dodržována.

Celkově je spíše více pramenů pro mladší období, kde dominují prameny týkající se chirurgů. Nejčastěji se jedná o materiály chirurgického grémia, což bylo pozdější uskupení, v které se chirurgové transformovali a které se stalo „náhražkou“ tradičního cechu. Dalším leitmotivem v těchto pramenech jsou spory akademického senátu s městskou radou o pravomoc právě nad chirurgy a taktéž i nad lazebníky. K této problematice je poměrně dost pramenů, že by vystačily i pro samostatnou studii o tomto vleklém sporu. Pro období raného novověku je množství pramenů v oblasti artikulů vcelku uspokojivé, naopak chybí materiál, který by nás více přenesl do každodennosti řemeslníků a všedního fungování jejich cechů. Zároveň jsem neobjevila žádnou pamětní knihu, ani knihu jiného typu, která by odpovídala potřebám této práce a jejímu časovému vymezení. Pro lepší představu o životě řemeslníků rovněž postrádám například výuční listy lazebníků a bradýřů z období raného novověku, nebo jiné osobní doklady, které by sloužily však spíše pro zajímavost a oživení této práce. Absence pamětní knihy je ovšem nejcitelnějším nedostatkem.

2.2. Literatura

Literatura k cechovní tematice je vcelku hojná a rozsáhlá. Zaměřena je ovšem buď na konkrétní cechy, nebo shrnuje vývoj cechů, řemesel a obchodu jako jeden celek a jednotlivá řemesla uvádí jako příklady, s tím, že se jim nevěnuje úplně podrobně. Ve shrnujících pracích autoři nejvíce pozornosti věnují nejstarším a „nejprestižnějším“ řemeslům jako jsou krejčí, malíři, pekaři, sladovníci, kožišníci aj. Lazebníci i bradýři jsou uváděni také, ale v menší míře než jiná řemesla a informace jsou ve většině publikací podobné. Většinou se uvádí, kdo byli a co bylo náplní jejich práce. Odlišné a podrobnější informace se až na pár výjimek příliš nevyskytují. Monografie věnující se přímo tomuto řemeslnému odvětví zatím v domácí odborné literatuře neexistuje.

Asi nejvíce ze všech autorů se věnoval řemeslům ve svém díle Zikmund Winter, který se jimi zabýval opravdu důkladně. Ve svých publikacích se soustředil jak na venkovské,

tak na městské živnosti. O lazebnících, bradýřích a chirurgích podává poměrně dost informací. Struktura jeho prvního díla o řemeslech a obchodu ve 14. a 15. století je postavena na propracovaném výkladu o cechovní organizaci obecně v době lucemburské a v období husitství.⁵ Struktura tohoto Winterova díla je docela komplikovaná. Zabývá se všemi aspekty, které mají s cechy a řemesly spojitost (vznikem cechovní organizace, její správou, cechmistry, učedníky, tovaryši, cechovními shromážděními, cechovními artikulemi atd.). U jednotlivých kapitol a témat uvádí nesčetné množství příkladů od různých řemesel, což působí poněkud nesourodě. V tomto ohledu je práce s touto publikací náročnější, protože informace jsou roztroušeny v různých kapitolách a v různé intenzitě. Nakonec Winter v dalších kapitolách uvádí i popis řemesel rozdělených podle odvětví, kterým se zabývají. Nejvíce rozebírá lazebníky a jejich pracovní proces, lázně a specializaci bradýřů. Dostává se i k tehdejšímu stylu účesů a střihání vousů. Naopak chirurgie se nezabývá téměř vůbec, jsou zmíněni jen na pár místech a bez dalších podrobností. Dílo je vhodné spíše pro základní charakteristiku řemesla. Na druhou stranu obsahuje množství faktů pro poznání každodennosti života řemeslníků (uvádí různé spory, bitky, vzpoury nebo běžné denní záležitosti) a lze ho tedy využít pro představu o všedním dnu příslušníků cechů. Winter pracuje téměř výhradně s archivními prameny, které důsledně cituje, což je velká výhoda této práce. Místy odkazuje a srovnává informace s dílem Václava Vladivoje Tomka. Záležitosti bradýřů a lazebníků popisuje i v monografii *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*⁶, kde zmiňuje některé řemeslníky i jmenovitě. Vyjmenovává tehdejší důležité lazebníky, ke kterým se například v pramenech zachovalo nejvíce informací a dále také dvorské mistry. U některých uvedených osob není jasné, co vedlo autora k tomu, že do výčtu zařadil právě je. Lazebníci spolu s bradýři jsou zahrnuti v kapitole o služebných živnostech, kde vedle nich můžeme najít například také lékárníky. V této publikaci se nachází podobné informace jako v knize předešlé, ale zde je kladen důraz i na jednotlivé osoby. Dále se Winter zabývá organizací cechů a jejich stanovami a uvádí zvláštnosti a specifika jednotlivých řemeslných pořádků.⁷ Věnoval se i kulturnímu vývoji českých měst.⁸ I tam najdeme pár informací o zdravotních profesích, ale jsou to spíše opět konkrétní příklady z běžného života ve městě, které nepodávají celistvější zprávy o tomto odvětví. Winter se také podrobněji

---

⁵ Winter, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906.

⁶ Winter, Zikmund: *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha 1909.

⁷ Winter, Zikmund: *Český průmysl a obchod v 16. věku*. Praha 1913.

⁸ Winter, Zikmund: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl I*. Praha 1890.

Winter, Zikmund: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl II*. Praha 1892.

zabýval mistrovskými kusy.⁹ Ve svém článku zevrubně rozebírá cestu učně od jeho počátků v učení až do udělení mistrovství. Uvádí konkrétní mistrovské kusy u množství řemesel, ale lazebníky ani bradýře mezi nimi nenajdeme. Stejně tak v článku Jana Tykače v periodiku Český lid se bradýřské ani lazebnické mistrovské kusy neobjevují.¹⁰ U lazebníků se nikde nehovoří o tom, co museli umět, aby se mohli stát mistry. „Mistrovské kusy“ u bradýřů se objevují pouze v jejich statutech (jednalo se o zhotovení obkladů, mastí apod.).

Dalším klasickým dílem o pražské historii je několikasvazkový Dějepis města Prahy Václava Vladivoje Tomka.¹¹ U práce takového rozsahu je jasné, že se zmiňuje také o řemeslech a městském obchodu, tedy i o lazebnících a bradýřích, kteří byli jeho součástí. Právě rozsah a záběr tohoto veledíla ovšem znemožnil autorovi zabývat se úplnými detaily, a tak zde najdeme spíše základní údaje a drobnější zmínky o těchto řemeslnících. Dílo koncipované jako dějiny Prahy dle jejích jednotlivých měst přináší hlavně místní informace o poloze tehdejších lázní. V kapitolách o složení městského obyvatelstva se dá najít podoba s Winterovým výkladem o řemeslech a cechovní organizaci. Stejným způsobem zmiňuje i jednotlivá řemesla. Také odkazuje na prameny, ne však tak hojně a důkladně jako Winter. Přináší zprávy spíše o jednotlivých osobách a konkrétních pražských místech. Z jeho práce se můžeme dozvědět i jinak užitečné informace, a to například, jaké byly ceny lázní, když je majitelé prodávali, a jak se ceny lázní měnily postupem času. Díky tomuto si můžeme alespoň představit hodnotu lázní oproti jiným zařízením či budovám, protože většinou Tomek uvádí ceny téměř u všeho, kde byl schopen danou částku zjistit. Najdeme zde i zmínku o cechovních korouhvích a o pořadí jednotlivých cechů ve slavnostních průvodech. Celkově jsou informace o cechu lazebníků a bradýřů i o lázních v tomto rozsáhlém dvanáctisvazkovém díle četnější spíše pro starší období, nejvíce pro století patnácté, které není hlavním tématem této bakalářské práce.

Další dobře informující zdroj představují Dějiny lékařství v českých zemích, kde najdeme množství informací o vývoji lazebnických řemesel, který postupně přecházel k chirurgii a lékařství.¹² Je zde ovšem vyzdvížen aspekt zdravotnický a prioritou je lékařství jako takové a od toho se odvíjí i popis sledovaných řemesel, kterým sice je věnována určitá pozornost, ale jsou zde spíše okrajovou záležitostí k dokreslení výkladu o lékařích a jejich minulosti. Další prací ubírající se tímto směrem jsou Kapitoly z dějin lékařství, kde však k tématu

---

⁹ Winter, Zikmund: Mistrovské kusy starodávných řemeslníkův. Časopis Musea Království českého LXVIII, Praha 1894, s. 495–518.

¹⁰ Tykač, Jan: Řemeslnické řády a mistrovské kusy v 16. a 17. století. Český lid XXIX, Praha 1929, s. 311–312.

¹¹ Tomek, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy. Díl I.–XII. Praha 1855–1894.

¹² Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: Dějiny lékařství v českých zemích. Praha 2004.

nenajdeme v podstatě nic, i když by některé informace byly na místě.¹³ Zmínky o počátcích lázní na různých místech světa i v českých zemích a vývoj řemesel tohoto odvětví najdeme v rozsáhlé Kronice medicíny.¹⁴ Ta přináší informace pro poznání historie českého i světového lékařství a zdravotnictví. Většina zajímavostí o počátcích lázní na různých kontinentech a v raných civilizacích je však nad rámec této práce. Mimo větší souhrnná díla existují k cechům a řemeslům také drobnější publikace. Všechny pojednávají o ceších obecně, nebo o různých řemeslech dle výběru autorů. Josef Petráň se věnuje ve svých Dějinách hmotné kultury lazebníkům spíše jen okrajově. Nacházíme však u něj jako téměř u jediného autora fenomén domácích „lázníček“. O bradýřích se nezmiňuje téměř vůbec a úkony, které vykonávali právě oni, přisuzuje buď lazebníkům, nebo chirurgům.¹⁵ Bedřich Mendl, jehož studie se věnuje dějinám živností, obchodu a průmyslu od jejich počátků až do první světové války, se sice cechům věnuje, ale lazebníci a bradýři v jeho práci tvoří minimum.¹⁶ Specifickým tématem vztahujícím se k řemeslům a cechům se zabývá Zdeňka Karlová ve své publikaci.¹⁷ Zaměřila se na období po roce 1547, které bylo zlomové jak pro cechovní organizaci, tak i pro Prahu. Postihla i situaci bradýřů a lazebníků v tomto období. Literatura zaměřená přímo na výklad o jednotlivých řemeslech většinou obsahuje menší kapitolu nebo odstavec o lazebnících, bradýřích a chirurzích, ale vesměs jde o podobné základní informace, které se opakují.¹⁸ K těmto titulům bychom mohli připojit i práci Jana Diviše, který kromě užitečného stručného přehledu vývoje cechovní organizace uvádí jednotlivé památky ve vlastnictví Muzea hlavního města Prahy, mezi kterými se nachází i lazebnická pokladna.¹⁹ O počátcích lazebnického řemesla v antice a o situaci v českých zemích pojednává v krátké kapitole Antonín Pecelt v knize Mizející řemesla.²⁰ O lázních a procedurách, které v nich byly prováděny, vycházely během 20. století i články v dobovém tisku, ale byly spíše populárně naučného charakteru a k hlubšímu poznání této problematiky příliš nepřispívají, protože většinou obsahují nesouvislou kompilaci různých informací, které spolu mnohdy vůbec nesouvisí.²¹

---

¹³ Černý, Karel: Dějiny lékařství od stavovského povstání do tereziánských reforem (1618–1740), In: Kapitoly z dějin lékařství. Praha 2005, s. 79–85.

¹⁴ Schott, Heinz: Kronika medicíny. Praha 1994.

¹⁵ Petráň, Josef: Dějiny hmotné kultury II/1. Praha 1995.

¹⁶ Mendl, Bedřich: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha 1947.

¹⁷ Karlová, Zdeňka: Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547. Praha 1934.

¹⁸ Janotka, Miroslav – Linhart, Karel: Řemesla našich předků. Praha 1987.

Hálová-Jahodová, Cecilie: Umění a život zapomenutých řemesel. Praha 1955.

Kolektiv autorů: Řemesla a obchod, aneb, Čím mohu posloužit? Ostrava 2007.

¹⁹ Diviš, Jan: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992.

²⁰ Pecelt, Antonín: Mizející řemesla. Praha 1958.

²¹ Hochová-Brožiková, Zdena: Staročeské "pouštění žilou". Nár.Listy 25. a 26.6.1930.

V literatuře, která se zabývá cechy, cechovní organizací nebo řemesly často lazebníky a bradýře vůbec nenajdeme. Literatura zaměřená na dějiny lékařství se většinou věnuje hlavně chirurgům, kteří přece jen měli k lékařům nejbližší ze všech tří sledovaných skupin řemeslníků. Na lazebníky a bradýře pohlíží jako na zdravotnické pracovníky, které řadí k lidovým léčitelům bez odborného vzdělání, a proto je také zčásti zahrnuje do výkladu o historii lékařství, kde jednoznačně mají své místo. Někde jsou přirovnáváni k fušerům s tím, že provozovali lékařské řemeslo právě bez univerzitního vzdělání²². S čímž se nedá úplně souhlasit, protože tyto úkony lazebníci a bradýři (či později chirurgové) prováděli mnohem dříve, než se jim studenti lékařských fakult začali učit alespoň v teoretické rovině (toto se týká hlavně českých zemí). A mnohé z těchto úkonů dnes provádějí právě lékaři, kteří postupně činnost těchto specializovaných řemeslníků přebrali. Literatura týkající se fušerů v podstatě žádná není. Jednou z mála publikací věnující se lidem bez cechovní příslušnosti a živícím se „na černo“ je útlá knížka Čeňka Adamce, která se ovšem našim profesím vyhýbá a nenajdeme v ní nic o lidech, kteří by jim mohli konkurovat mimo cech.²³ Ke shrnutí literatury lze dodat, že k dispozici je dvojitý typ publikací přímo o ceších. Obecné o cechovní organizaci a přehledy jednotlivých řemesel (některé popřípadě spojují obě tyto kritéria). V obojím můžeme najít informace o lazebnících, bradýřích i chirurzích. K další použitelné literatuře patří přehledy dějin lékařství a práce o jeho historii. V nich rovněž najdeme zmínky, které nám pomohou vytvořit si obraz o soudobé situaci zdravotních a služebných řemesel a navíc jde zase o jiný pohled na danou věc.

---

²² Vojtová, Marie a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970.

²³ Adamec, Čeňk: Šarlatáni včera a dnes. Praha 1959.

3. Stručný vývoj cechovní organizace se zřetelem ke zdravotnickým a hygienickým profesím

Cech po celou dobu své existence fungoval jako instituce sdružující řemeslníky provozující stejné řemeslo (nebo podobné řemeslo, viz níže). K cechu museli náležet všichni, kteří se chtěli určitým řemeslem živit. Zpočátku bylo členství dobrovolné, ale nakonec si sami řemeslníci prosadili členství povinné. Kdo tedy nebyl v cechu, nesměl samostatně pracovat. Do jeho čela byli každoročně dosazováni mistři, které ostatní členové cechu byli nuceni poslouchat.²⁴ První cechy se objevují v západních zemích jako Francie či Německo s určitým předstihem oproti českým zemím. Cechy mají v různých zemích svá specifika. Například ve Francii byla větší vázanost řemesel na krále, tedy královští řemeslníci byli v hierarchii řemeslníků nejvýše. Takže například královský bradýř (s přízviskem „du roi“) byl v nadřazeném postavení nad ostatními bradýři. V Čechách je 14. století dobou, kdy byly zakládány první organizované cechy, tzn. byla regulována a koordinována řemeslná malovýroba.²⁵ Právě v tomto období jich bylo založeno nejvíce. Většina hlavních řemesel byla v Praze cechovně organizována ještě před vypuknutím husitských bouří.²⁶ Co se týče lazebníků, jejich cechy se konstituují až ve století patnáctém. U bradýřů lze hovořit až o 16. století.²⁷ Konečná podoba cechovní struktury se objevuje až se vznikem tovaryšských pořádků. V této podobě trvala až do svého zrušení v polovině 19. století.²⁸

Za předchůdce cechů lze považovat řemeslná bratrstva, která vznikala ve městech. Vedle nich byli řemeslníci sdružováni v určité společenství městskými úřady ze správních důvodů.²⁹ Postupně tato bratrstva nabývala samosprávné prvky v určitých oblastech, protože to bylo jednodušší, než aby všechny jejich záležitosti (i ty nepodstatné) řešilo město. Město bylo nuceno svěřit jim některé okruhy působnosti i v rámci lepšího fungování obchodu. Proměna bratrstva v cech však ještě nebyla dokonána a přišla až s obsazováním řemeslníků do městských rad a přiznáním vlastní jurisdikce. Byla jim povolena volba vlastního představenstva, některým ovšem až v 15. století. Předtím bývali starší dosazováni konšely nebo rychtářem. Tyto ústupky ve prospěch samostatnosti řemeslníků byly nutné i pro udržení vlivu městských úřadů nad řemesly a obchodem.

Vývoj směrem k cechu pokračoval pouze tehdy, pokud ve městě bylo více řemeslníků jednoho řemesla. Ti se seskupovali dohromady nejprve v bratrstva a následně poté v cechy.

²⁴ Mendl, B.: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha 1947, s. 25–26, 30.

²⁵ Petráň, J.: Dějiny hmotné kultury I/1. Praha 1985, s. 720.

²⁶ Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 9.

²⁷ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 181–186.

²⁸ Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 11.

²⁹ Mendl, B.: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha 1947, s. 25.

Cech jako řemeslná organizace v sobě mohl sdružovat řemeslníky jednoho či více spřízněných řemesel. Většina profesí byla organizována právě tímto způsobem. Ty menší se někdy nacházely pod záštitou příbuzných více rozšířených řemesel. To byly tzv. spolucechy.³⁰ Hlavně pro menší řemesla bylo toto spojení výhodné a záměrně ho často vyhledávala. V tomto případě měla tato řemesla společný oltář, společnou hospodu, kde se konaly cechovní schůze, a většinou bývala tato podružná řemesla jmenována vedle sebe.³¹ Mnoho pražských cechů byly tzv. zemské, což znamenalo, že cechy v menších městech jim podléhaly nebo alespoň byly pod jejich ochranou, v případě řešení sporných či důležitých věcí se mohly na uvedené zemské cechy obrátit s žádostí o radu. Spíše však zasahovaly v organizačních věcech.³² Po tomto způsobu byli organizováni i lazebníci a bradýři. Po spojení pražských měst v 16. století logicky následovalo i spojení cechů. Toto spojení bylo ale po deseti letech zrušeno Ferdinandem z politických důvodů, a tak se cechy od sebe opět oddělily.³³

Postupně vznikala jistá pravidla, podle kterých se řemeslníci v bratrstvu řídili, a která bývala zvykově dodržována (případně zapsána jako statut). Tyto zvyky se později sepisovaly a nakonec byly na radnici potvrzeny jako soubor nařízení pro dané řemeslné bratrstvo.³⁴ Tento krok byl velmi důležitý, protože znamená počátek velké autonomie řemeslníků. Takto vznikala první statuta řemeslníků. Dnes patří k nejdůležitějším pramenům pro studium řemesel a fungování cechů. Cechovní statuta znamenala soubor nařízení a pravidel, podle kterých se museli řídit všichni členové cechu. Zároveň zahrnovala i práva jednotlivých členů, tj. učňů, tovaryšů, mistrů i cechovních starších.³⁵ Cechy se většinou domáhaly stvrzení svých statut přímo na králi, ale ne vždy se jim to podařilo. V pozdější době to bylo častější než v jejich počátcích. Ve statutech se nejčastěji objevovala usnesení samotných mistrů řemesla, nařízení od města a udělené královské výsady.³⁶ Cechovní předpisy velmi dbaly na dobrý obraz řemesla, výjimkou nebyly ani lazebníci či bradýři. I u nich museli členové přísně dodržovat pravidla, jinak jim hrozily pokuty nebo i vyloučení z řemesla. Odebrání živnosti hrozilo v případě vraždy, krádeží, cizoložství, lhaní, překupnictví apod. Starší řídili život cechu v souladu s jejich zásadami a zastupovali ho vůči orgánům městské správy. Prováděli také dohled nad provozováním řemesla.

---

³⁰ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 582.

³¹ Tamtéž.

³² Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 9.

Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 582.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž, s. 181–186.

³⁵ AHMP: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Ferdinandem I., 1562. Sbirka pergamenových listin - základní řada, inv. č. 182, sign. AMP PGL II–73.

³⁶ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 181–186.

Neodmyslitelnou povinností příslušníků cechu, kterou jim ukládala statuta, byla účast na shromážděních, zvaných „pořádky“. Tyto hlavní schůze se konaly obvykle čtyřikrát do roka a bývaly zahajovány kolem poledne (do 17. století) a v pozdější době v odpoledních hodinách (to až v 18. století). V 17. století byly schůze svolávány ferulí³⁷, kterou si mistři mezi sebou předávali spolu se zprávou o datu konání schůze. Konaly se v hospodě, kterou si cech zvolil za sídelní, a příchozí se museli dostavit včas, slušně oblečení, střízliví a beze zbraní. Při schůzích platil přísný zasedací pořádek, který byl sestaven podle délky členství v cechu. Schůzi zahajovalo otevření cechovní pokladny a následoval program, který byl pevně dán. Cechovní pokladna kromě hotovosti obsahovala i písemnosti zásadního významu pro cech (pro jeho existenci a fungování).³⁸ Vybíraly se poplatky od členů cechu, poté se z pokladny vyndala a nahlas předčítala privilegia, artikule a různá nařízení. Po těchto pravidelných částech schůze následovalo projednávání běžné agendy, jako bylo přijímání nových členů apod. Nakonec byly řešeny spory mistrů, tovaryšů apod. a vyhlášovány rozsudky. Schůzi většinou zakončovala tzv. svačina, při které se pilo pivo. Byl to jeden z důležitých rituálů cechů.³⁹

Cech plnil i sociální poslání, fungovala zde cechovní jednota a soudržnost. Pro členy byla velmi výhodná i za cenu ztráty svého postavení jako jednotlivce. Příkladem může být protest pražských lazebníků proti Václavu Bezdružici z Kolovrat, který udeřil jednoho z paknechtů (tj. lázeňských pomocníků), a tak ho ostatní pražští lazebníci podpořili a dotyčného odmítali obsloužit ve všech pražských lázních. Ten si stěžoval u městské rady Starého Města. Nakonec však museli lazebníci pod hrozbou staroměstské rady, že budou zbaveni řemesla, ustoupit.⁴⁰ O členy bylo postaráno i v případě nemoci (viz níže), kdy jim byla poskytována péče či půjčovány peníze na léčbu apod. Když byl vypravován pohřeb zemřelému, který byl určitým způsobem spjat s cechem (to byla povinnost příslušníků cechu v případě úmrtí některého z jeho členů), vycházelo se právě z tohoto kostela. Účast na pohřbech byla povinná pro všechny. Pohřby v rámci cechů bývaly oblíbené a měšťané mnohdy vstupovali do cechu jen z tohoto důvodu, neboť jim zajistil důstojný pohřeb. Cechy to vítaly, protože vstup do cechu

---

³⁷ Ferule byla insignie cechmistra, která se vyvinula z městského i vesnického rychtářského práva. trochu připomínala královské žezlo. Obvyklejné bývala vyřezávána ze dřeva a zdobena znakem řemesla a případně i jmény cechmistrů, za jejichž předsednictví byla zhotovena. Sloužila ke svolávání schůzí nebo s í byly udělovány rány těm, kteří se během schůze něčím provinili nebo nově přijatým tovaryšům po skončení jejich učení. První písemné zprávy o feruli pochází až ze 17. století. (Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 14.)

³⁸ Dochovaná pokladna pražských lazebníků je uložena v Muzeu hlavního města Prahy.

³⁹ Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 13–14.

⁴⁰ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 630, 719.

za těchto okolností jim přinášel velké zisky.⁴¹ Povinností cechu bylo zaopatřit rovněž vdovy po zemřelých členech cechu nebo jim umožnit, aby pokračovali v živnosti po svém muži. Toto se týkalo také sirotků, kterým cech také musel poskytnout zázemí.⁴²

Cechy od bratrstev převzaly účast na procesích a veřejných městských slavnostech. Původní funkce bratrstev nebyla jen řemeslná, nýbrž i náboženská. S účastí na náboženských a jiných slavnostech cechy přijaly i korouhve jako svůj vnější znak (byl na nich obraz světce a znamení řemesla a byly nesený v čele každé skupiny průvodu).

První, kdo si nechal od městské rady a rychtáře potvrdit své bratrstvo byli v roce 1318 pražští krejčí.⁴³ Pokud jde o lazebníky, získali staroměstští lazebníci statuta již před rokem 1449, kdy jsou zmiňováni již jako fungující cech. V roce 1477 si zažádali o uznání svého pořádku lazebníci na Novém Městě pražském. V novoměstských člancích lazebníků se objevují hlavně omezení tovaryšů ze strany mistrů, což byl také jeden z důvodů, proč řemeslo začalo být organizováno právě do formy cechu.⁴⁴ Šlo o snahu mistrů, aby mohli nějakým způsobem legálně upravit svůj poměr vůči tovaryšům. Starší statuta bývala velmi jednoduchá a obsahovala pár základních článků, které nebyly nijak rozčleněny ani podrobněji rozepisovány.⁴⁵ Postupně během své existence statuta několikrát proměnili, s tím jak vyžadovala tehdejší situace. Typické pro většinu statut je, že se postupem času rozrůstala ve svém obsahu a v množství článků. V novějších statutech lze najít dokonce rozdělení článků podle toho, koho nebo čeho se týkají (mistrů, tovaryšů nebo učňů apod.).⁴⁶

Zvláštní skupinu tvořili židovští lazebníci, kteří s křesťanskými lazebníky působícími v jednotlivých pražských městech neměli téměř nic společného. Pro jejich práci platila zvláštní pravidla, která byla určována náboženstvím. To ovlivňovalo podobu lázní i činnost jejich pracovníků, protože u židů lázně představovaly zvláštní rituální místo a plnily odlišnou funkci od běžných veřejných lázní. Židovským lazebníkům a lázním by mohla být věnována pozornost v samostatné studii, kde by se dala postihnout veškerá jejich specifika.

O lazebnících je známo, že nebyli naprostým ideálem mravnosti a rozhodně svým chováním nešli příkladem společnosti. Dokazují to i zmínky v satirách ze 14. století v Hradeckém rukopisu. Tam jsou uváděni jako lidé rozmařilí, kteří se pro peníze uvolí splnit

---

⁴¹ Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 18.

⁴² viz AHMP: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Ferdinandem I., 1562. Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č. 182, sign. AMP PGL II – 73.

⁴³ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 181–186.

⁴⁴ Tamtéž, s. 597.

⁴⁵ viz Tomek, V. V.: Artikule cechů pražských z 15. stol. Archiv český XIV, Praha 1895, s. 479–481.

⁴⁶ viz AHMP: Císař Karel VI. potvrzuje artikule lazebníkům tří pražských měst, jejich tovaryšům a učedníkům, 1721. Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č. 171, sign. AMP PGL II – 62.

veškerá přání svých zákazníků. I proto bývaly lázně považovány za místa nespoutané zábavy a neřestí. Mimo jiné lázně bývaly často epicentry různých nákaz. To umocňovalo pochybný charakter lázeňských a jiných podobných zařízení.⁴⁷ O bradýřích se píše také, a to, že nebyli dostatečně lékařsky vyškoleni, a proto často způsobovali svým zákazníkům zranění, za což byli nezřídka kritizováni. Pravděpodobně i z těchto důvodů v pozdější době zájem o ně poněkud opadl. O postavení lazebníků máme více informací. Například o jejich pozici mezi ostatními řemesly svědčí pořadí v průvodech při různých městských slavnostech. Cechy měly povinnost se jich zúčastňovat a tím dodávat městu prestiž a demonstrovat jeho bohatství. Lazebníkům patřilo místo až ke konci celého průvodu, šli totiž jako jedenáctí. O tom se dozvídáme z tzv. Soběslavských práv, které se dochovaly ve více opisech, kde se pořadí jednotlivých cechů trochu měnilo (např. v Hájkově kronice nebo v Paprockého knize O stavu městském). Jako první v průvodu šli řezníci, po nich zlatníci, platněři, kožišníci, krejčí, ševci, nožíři, sladovníci, pekaři, bečváři a za nimi teprve lazebníci. Za lazebníky šli ještě soukeníci a kramáři. Další věcí, která dokládá jejich postavení, je nařízení Jana Lucemburského z roku 1330, že žádný lazebník ani bradýř nesměl být staroměstským konšelem. Tento zákaz pro ně platil až do husitského období. Nelichotivě se o lazebnících vyjadřuje i Švábské zrcadlo z druhé poloviny 13. století.⁴⁸ Postavení lazebníků bylo ze skupiny sledovaných profesí asi nejhorší, protože po tom, co se bradýři osamostatnili, nebyla již jejich pozice tak komplikovaná jako zprvu u lazebníků. Bradýři dokonce bývali váženými a movitými občany. U chirurgů to vypadalo obdobně jako u bradýřů. S postavením ve společnosti neměli problém a patřili spíše k vyšším vrstvám obyvatelstva. Učení lékaři měli společensky významné postavení, stejně tak lékárníci, kteří náleželi k městskému patriciátu. Naopak podobně jako lazebníci na tom byly porodní báby.

Postupem času se u cechů vyvinuly zvyky, které usnadňovaly přístup rodinným příslušníkům mistrů, konkrétně jejich synům nebo manželům mistrovských dcer, případně vdovám po mistrech. Jejich úlevy bývaly kodifikovány i v cechovních statutech. Například u řezníků to došlo tak daleko, že už nechtěli do cechu přijímat nikoho cizího, jen řeznické syny. Mnoho cechů děti lazebnických mistrů přijímat nechtělo kvůli prestiži řemesla. Podobně na tom byli i hudci, pištcí, biřící a jiná podřadná povolání. Jak se řemeslo rozšiřovalo, postupně nabývalo silnějšího postavení a lazebníky už lidé tolik neuráželi, postupně došlo ke zrovnoprávnění s ostatními řemesly. Napomohla k tomu privilegia udělená jim městskou radou a poté samotnými panovníky. První uznání, že řemeslo je „čisté“ a rovné

---

⁴⁷ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 256.

⁴⁸ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 170.

s ostatními pochází od staroměstských konšelů. Ti uznali rovnost lazebníků při příležitosti jejich sporu s uzdáři v roce 1439. Vyhlásili, že děti lazebníků a bradýřů mohou být přijaty do všech řemesel.⁴⁹ Staroměstští konšelé se snažili tomu roku 1439 zamezit, ale úspěch byl asi nevalný, protože v privilegii od Vladislava II. z roku 1474 se toto znovu opakuje.⁵⁰

Prvním privilegiem pocházejícím přímo od krále bylo privilegium od Jiřího z Poděbrad z roku 1463.⁵¹ O jeho obsahu nic bližšího nevíme, nejspíš byl však podobný jako jeho pozdější verze od krále Vladislava Jagellonského z roku 1474. V něm se hovoří o tom, že lazebníky nemá nikdo urážet ani jim činit překážky pro učení jejich dětí. Za urážky provinilcům hrozila pokuta. Všechna očišťující a zrovnoprávňující privilegia měla zhruba podobný obsah, protože řešila stále stejné problémy kolem lazebníků či bradýřů. Lidé je pravděpodobně nechtěli přijmout jako sobě rovné a předsudky přetrvávaly i přes královská nařízení, a proto se několikrát opakovala. Úřední a královské očisty tedy názor lidí příliš nezměnily a i nadále se museli za urážky omlouvat. Bylo běžné, že jejich děti bývaly přirovnávány k dětem katů. To dobře ilustruje tehdejší názory na lazebníky. Dokazuje to i opakované královo nařízení z roku 1509. Poslední z řady písemností vydaných ve prospěch bradýřů a lazebníků je majestát Ferdinanda I. z roku 1553. Zde se věnuje zrovnoprávnění těchto profesí ve věcech týkajících se jejich zvolení do funkce konšela (viz níže), která jim byla zapovězena ve 14. století Janem Lucemburským.

Počet lazebníků na počátku zkoumaného období byl nejvyšší ze skupiny profesí, o kterých pojednává tato práce. Nemohlo jich ovšem také být příliš mnoho, protože jinak by se v pražských městech neuzívali. Jejich počet byl na Starém a Novém městě vcelku vyrovnaný. Na Malé Straně, ke které je nedostatek pramenů, se jich vyskytovalo méně téměř o polovinu (viz tabulka č.). Přesto jich však v porovnání s ostatními řemesly v Praze bylo spíše více než méně. Bradýřů bylo zpočátku v porovnání s lazebníky o něco méně. Jejich počet (bradýřů) vzrostl v 16. století. S rozšířením chirurgů a felčarů se jejich počet opět zmenšil a podobně jako předtím s lazebníky, byli poté spojeni s chirurgy. Navíc byl jejich počet pevně stanoven panovníkem, aby jich nebylo příliš a živnost neuvadala kvůli množství mistrů, kteří by neměli práci.⁵²

---

⁴⁹ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 554.

⁵⁰ Tamtéž, s. 685.

AHMP: Opis privilegia Vladislava II. pro lazebníky z 8. srpna 1474, sine dato.

Sbírka papírových listin - I. oddělení, inv. č.: 13879, sign.: AMP PPL I - 3140 a.

⁵¹ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 554.

⁵² Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

Ve století šestnáctém se cechovní systém dostal do komplikované situace, protože poptávka po zboží rostla a omezená cechovní produkce ji nedokázala uspokojit. To se však netýká zdravotních a hygienických profesí, jejichž služby byly potřeba neustále. Také však prožívaly své lepší i horší časy a jejich prosperita kolísala. V roce 1547 došlo k významné události, která měla zásadní význam ve vývoji jak pražských měst, tak spolu s nimi i cechů. V důsledku nezdařeného povstání proti Ferdinandovi I. byla městům odebrána jejich privilegia a majestáty, které museli odevzdat na Pražský hrad. Celý konflikt vznikl tak, že Ferdinand chtěl využít zemskou hotovost, aby s ní táhl na pomoc svému bratrovi Karlovi V. v boji proti protestantům. Čeští stavové se ovšem postavili na odpor, ale kvůli nejednotnému plánu odboje byli poraženi. Příliš dlouho jim trvalo, než se odhodlali k pomoci protestantům, až nakonec bylo vše rozhodnuto v bitvě u Mühldorfu, kde zvítězila císařská vojska. Po odebrání privilegií se tedy města a s nimi i cechy ocitly v jakémsi postavení mimo právo. Nebylo nic, co by jejich práva mohlo doložit. Odevzdání cechovních privilegií nařídil král 8. července 1547. Neznamenal to zrušení cechů, jak se mnohdy uvádí kvůli nejasnosti pojmů „cech“ a „pořádek“ (např. Winter). Cechy de iure stále existovaly, pouze musely odevzdat svá privilegia, jak bylo uvedeno výše. Byl to trest za neposlušnost králi, který jim jejich privilegia vracel až po nějaké době, a to vůbec ne zadarmo – cechy musely zaplatit velmi vysokou sumu, aby opět získaly zpět své články. Roku 1548 se lazebníci všech tří pražských měst provinili proti královskému rozkazu tím, že se tajně bez králova vědomí sešli a dohodli se na znění svého nového řádu pro služebnictvo, který nechali sepsat a přivěsit k němu i jejich pečeti. Arcikníže Ferdinand je nechal vsadit do vězení a vše nahlásil králi.⁵³ Navrácení privilegií probíhalo asi po deseti letech, nebylo to navrácení v pravém slova smyslu, ale král je cechům znovu potvrzoval. Předtím z nich však byly odstraněny prvky, které by odporovaly Ferdinandově politice. Byla k tomu dokonce zřízena speciální komise, která zkoumala obsah privilegií a artikulí. Nejčastějším článkem, který byl odstraňován, bylo to, že mistr musel přijímat pod obojí, aby byl přijat do cechu. Nařízení o odevzdání privilegií bylo důležitým mezníkem, protože omezilo do budoucna svobodu cechů a jejich vliv na hospodářský a veřejný život ve městech.⁵⁴

Pokusy o zrušení cechů se objevily již před třicetiletou válkou, nebyly ovšem úspěšné. Válka je tedy zastihla ještě v tradiční podobě. Byla narušena hospodářská stabilita a snížil se počet obyvatel země. Spolu se snahou o obnovu hospodářství se začalo objevovat zakládání manufaktur pod vlivem šířícího se merkantilismu. V souvislosti s přípravou reformy

---

⁵³ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl XII, Praha 1894, s. 151.

⁵⁴ Karlová, Z.: Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547. Praha 1934, s. 1–8, 21.

hospodářství se řešila otázka úplného zrušení cechů. Nakonec cechy obstály z obavy z následného nedostatku kvality zboží, výchovy řemeslnického dorostu a nedostatečného počtu odborníků. Podle současníků by cechy chyběly i při městských slavnostech nebo při hašení požárů. Tak tedy cechovní organizace nadále přetrvávala jako neodmyslitelná součást městského života.⁵⁵

Roku 1671 zrušil císař Leopold I. výhradně řemeslné zřízení profesí v oblasti zdravotnictví a hygieny. Tím se jejich postavení trochu změnilo, protože výhradní dohled nad nimi začala vykonávat univerzita a ne město. Z toho plynuly mnohé spory, jejichž důvody a řešení lze najít v písemných pramenech (městské rady se nechtěly vzdát svých bývalých pravomocí nad těmito profesemi a univerzita naopak vykonávala své nové úkoly, z čehož vznikaly zmíněné spory). Bradýřům a chirugům zůstal zachován způsob učení a tovaryšské práce, ale závěrečnou zkoušku na rozdíl od ostatních konali uchazeči na lékařské fakultě před komisí. Tato komise se skládala nejen z mistrů řemesla, ale i z členů fakulty. Lazebníci museli být fakultou alespoň aprobováni. Tímto se podstatně změnil ráz zdravotních a hygienických řemesel. Spojitostí s lékařskou fakultou získávali mnohem více povahu zdravotníků. Tato opatření měla nejspíš za cíl zvýšit odbornost těchto profesí tak, že jim jinak nedovolovala provozovat veřejnou praxi.⁵⁶

V 18. století se silně projevují snahy omezit pravomoci cechů a jejich monopol výroby. Proto byl vydán Karlem VI. v roce 1731 nový řemeslnický patent a poté i tzv. generální artikule roku 1739, které platily pro všechny cechy. Cechům postupně byla odebrána možnost si volit své cechmistry a starší a také omezena jejich odvěká práva (rozhodování o přijetí mistra do cechu, trestání provinilých podle zvyklostí nebo vlastního uvážení), nově byla zřízena instituce cechovního inspektora. Negativní postoj vůči cechům přetrvával i za vlády Josefa II. Cechy byly nakonec zrušeny až v roce 1859, kdy byla řemesla a živnosti prohlášena za svobodné. Po zakoupení živnostenského listu tedy mohl už řemeslo provozovat každý. Tím končí dlouhé období ve vývoji obchodu a živností a je nahrazeno novým systémem naprosto odlišným od předchozího.⁵⁷

---

⁵⁵ Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 11–12.

⁵⁶ Paichl, Přemysl: Rozvoj české chirurgie.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/CHIRURGI.htm> (citováno k 20.7. 2011).

⁵⁷ Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 12.

4. Lázně

S lazebníky a bradýři je spjat fenomén lázní jako hygienického a zdravotnického zařízení. Lázně mají dlouhou tradici, vyskytují se například již u harappské kultury ve městě Mohanžó, kde téměř všechny domy byly vybaveny koupelnami, a město vlastnilo velké městské veřejné lázně. Lázně poté najdeme hlavně v římské říši, kde bývaly velmi oblíbené, a proto místní obyvatelé stavěli obrovské lázeňské komplexy. Římané měli složitý systém lázní, z čehož je vidět, že lázně u nich nebyly novinkou. Z římského období je známo mnoho speciálních lázeňských procedur. Lázně plnily úlohu nejen hygienickou a sociální, ale i preventivní a terapeutickou.⁵⁸

O lázních hovoří již nejstarší archivní prameny, které obsahují zmínky o penězích odkázaných na lázně pro chudé. Poté se jejich rozvoj nezastavil a vznikaly různé druhy lázní. Konkrétně zmiňovány jsou brněnské (k roku 1244) a kutnohorské (v roce 1291) lázně ve 13. století.⁵⁹ Právě vznik středověkých měst vedl k nahromadění množství lidí v hygienicky ne právě příznivých podmínkách. Tato skutečnost vedla k nutnosti vybudovat veřejné městské lázně.⁶⁰ Lázně se často nacházely u břehu řeky, kde byl stálý zdroj vody. Lázně se mnohdy prodávaly právě i s kusem břehu. Ve 14. století bylo ve střední Evropě založeno mnoho minerálních lázní a některé z nich přetrvaly až do dnešní doby (např. Karlovy Vary, nebo také parní lázně Baden-Baden či Freiburg im Breisgau). Z 15. a 16. století pochází třeba Mariánské lázně nebo Jánské lázně.⁶¹

Věda o lázních a léčivých pramenech se nazývá balneologie. První stručné zprávy o léčivých pramenech a vodách pochází již z 13. století. Prvním, kdo se více věnoval léčivým koupelím a pramenům byl Tomáš Jordán z Klausenburka ve svém díle O vodách hojitedlných Markrabství Moravského z roku 1581.⁶² Léčivé prameny fungovaly vedle klasických městských lázní, které měly spíše funkci hygienickou než léčivou, a poté u nich bývaly zakládány lázně. V městských lázních však také byly k dispozici koupele s léčivými přísadami, které pacientům pomáhaly v regeneraci po různých nemocech.

Největší rozkvět zažívalo lázeňství v pozdním středověku. Mísilo se v něm množství tradic od rituálních koupelí, které měly očistit ducha (např. před svátky, svatbou, nebo před rytířskými kláními), přes hygienu a péči o tělo pocházející ze starého Říma až ke germánské

⁵⁸ Schott, H.: Kronika medicíny. Praha 1994, s. 23, 57.

⁵⁹ Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 55.

Janotka, Miroslav – Linhart, Karel: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 164–168.

⁶⁰ Paichl, Přemysl: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

⁶¹ Schott, H.: Kronika medicíny. Praha 1994, s. 109.

⁶² Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 197.

tradici koupání v řekách nebo arabské tradici koupání, která se rozšířila do Evropy při křížových výpravách. S koupáním byla spojena i zábava. Při koupelích se jedlo i pilo, hrály se společenské hry a diskutovalo se o různých tématech. Lázně po většinu doby své existence sloužily jako místa zábavy podobně jako hospody.⁶³ Někdy se mohlo i stát, že hosté se opili příliš a odmítali opustit lázeň nebo zaplatit. Výtržnosti zde pravděpodobně nebyly ničím neobvyklým.⁶⁴ Dříve bylo běžné, že se muži i ženy koupali společně v jedné lázni. Později, konkrétně na konci 15. století, došlo k jejich oddělení, avšak průchod mezi jednotlivými lázněmi nebyl problém, protože byly rozděleny většinou jen obyčejným prknem. Někdy se toto řešilo i vyhrazením speciální doby pro návštěvu lázně zvlášť pro ženy a zvlášť pro muže.⁶⁵

K rozšíření lázní přispěla i cechovní nařízení, ve kterých stálo, že tovaryši musí navštěvovat lázeň většinou každých čtrnáct dní. Tato povinná návštěva se připočítávala k jejich mzdě, nebo jim lázeň platil mistr. Tehdy se cena lázně pohybovala kolem dvou až tří grošů míšeňských. Toto dokazuje, že hygiena byla přeci jen důležitá a že cechy dbaly na své prestižní postavení, když svým tovaryšům ukládaly chodit do lázně. Většinou lázeň navštěvovali v sobotu po nešporách. Mistři, kteří se něčím provinili a byli potrestáni, mohli přesto navštěvovat lázně, to jim bylo vždy povoleno alespoň jednou za tři týdny (vedle nákupu věcí pro řemeslo a docházení na mši).⁶⁶

V mnoha lázních se běžně kradlo, což bylo také jedním z faktorů, který zhoršoval jejich pověst jako nespolehlivých zařízení. Živnost také poškozovala existence domácích malých soukromých lázní, tedy jakýchsi koupelen, které se začaly objevovat v domech bohatých měšťanů, kteří si mohli dovolit vlastní soukromé lázničky. Tyto domácí koupelny začaly být konkurencí pro lazebníky. Kvůli nim ubýval počet lázeňských návštěvníků, které tvořili právě spíše bohatší měšťané. Rovněž epidemie vždy lázně výrazně zasáhly, lazebníci po jejich skončení pokaždé žádali, aby mohli své provozovny opět otevřít. V Německu se například přestávaly používat teplé lázně z obavy šíření syfilidy. V době předbělohorské lidé navštěvovali převážně veřejné lázně. Po několika morových epidemiích v první polovině 17. století zájem o veřejné lázně upadal. Místy se tedy objevovaly zmíněné domácí lázničky, nebo se lidé doma koupali v přenosných vanách, které si ovšem nemohl dovolit každý, a tak jejich funkci někdy zastávaly dřevěné necky či kádě. Objevovalo se i užívání umyvadel

⁶³ Schott, H.: *Kronika medicíny*. Praha 1994, s. 109.

Winter, Z.: *Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha 1909, s. 672.

⁶⁴ Týž: *Český průmysl a obchod v 16. věku*. Praha 1913, s. 299.

⁶⁵ Janotka, M. – Linhart, K.: *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 164–168.

Vojtová, M. a kol.: *Dějiny československého lékařství*. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 161.

⁶⁶ Winter, Z.: *Český průmysl a obchod v 16. věku*. Praha 1913, s. 307, 366.

(„lavaba“). Měšťanské domy totiž nebyly na větší hygienu příliš vybaveny. U honorace se hygienická zařízení v 17. století přesouvala přímo do obydlí. V 16. století veřejných lázní ubývalo z obav před šířením nemocí, a tak se jim lidé začali vyhýbat. V renesanci se podstata lázní začala měnit. Byl více kladen důraz na humanistické zkoumání léčivých zdrojů a lázně se objevovaly spíše v místech léčivých pramenů. Aristokracie a bohatší vrstvy začaly také holdovat léčení pomocí přírodních minerálních vod, které spočívaly v koupelích a pitných kúrách (Karlovy Vary známé již ze 14. století se již o sto let později těšily velké popularitě, stejně tak Mariánské lázně nebo Šternberské lázně u Smečna).⁶⁷ V 18. století se staly oblíbeným místem aristokracie, která je využívala pro rekreační i léčebné účely. Jezdili tam ale hlavně za zábavou a společenskými záležitostmi. Věnovali se zde různým cvičením, procházení po promenádě atd. Rozvoj léčebného lázeňství samozřejmě souvisel i s nárůstem zdravotních problémů, které mnohdy způsobovala nezdravá panská strava. Toto vše znamenalo odklon od středověkého typu lázní, který znamenal snížení osobní hygieny. K tomu přispívala i značná nečistota tehdejších měst.⁶⁸

Počet lázní byl logicky největší v Praze a za Prahou nezaostávala ani Kutná Hora, kde ovšem počet byl úměrně nižší (viz tabulka č. 1). Ve velkých městech bývaly tři nebo dvě lázně (např. Tábor měl čtyři), v těch menších většinou jen jedna v soukromém vlastnictví lazebníka.⁶⁹ V Praze byla vystavěna i císařská lázeň v Královské oboře (na stavbě se podílel císařský stavební úřad). V Praze většina lázní stála při pravém břehu Vltavy až k dnešnímu Františku, kde se nacházela židovská lázeň. V 15. století průměrná lázeň dosahovala hodnoty zhruba sedmdesáti kop. Mohla být dražší, pokud k ní patřil ještě nějaký majetek jako třeba kus břehu nebo řeky apod. Naopak ve století šestnáctém ceny vzrostly. Staroměstská Nová lázeň byla oceněna na osm set kop grošů míšeňských. Na konci 16. století se ceny vyšplhaly u větších lázní až k tisícům kop. Některé lázně dosahovaly svou rozlohou velikosti například pivovaru. Lázně se postupně staly výhodným prodejním artiklem, zvláště ty velké.⁷⁰

Vybavení lázní bylo velmi různorodé. Běžné byly dřevěné vany nebo hosté mohli sedět v kbelících napuštěných vodou s přidaným kořením. Ty bývaly zakryty prknem, aby z nádoby neunikalo teplo. Pro parní lázeň bylo potřeba jen lavice podél stěn místnosti, na kterých lidé leželi a nechávali se od lazebníků šlehat košťátky z dubového nebo březového proutí. Páru

⁶⁷ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 256.

⁶⁸ Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 168.

Winter, Z.: Český průmysl a obchod v 16. věku. Praha 1913, s. 366.

Petráň, J.: Dějiny hmotné kultury I/1. Praha 1985, s. 533, 739, 846.

Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 296.

⁶⁹ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 555.

⁷⁰ Týž: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 80, 672.

vyráběli v lázních pomocí kladením rozžhavených oblázků do kotle. Stejně tak sloužily cihly či štáfy železa. Kámen pro parní lázně brávali pražští lazebníci v Chuchli. Ty se obvykle nacházely v každé lázni. Stejně tak v žádné lázni nesměly chybět kbelíky zmiňované výše, jejich počet se lišil podle velikosti lázně, ale většinou šel počet kbelíků do desítek.⁷¹ K lázním obvykle patřilo více místností. Jednak zuvadelna, tj. šatna, kde si lidé odkládali své věci před vstupem do lázně. Tam jim byl půjčován i speciální oděv do lázně. Kromě zuvadelny ve většině lázní byla i operační komora, kde byly prováděny vedle holení a stříhání i bradýřské zákroky. Pro holení a léčení mohly být i místnosti oddělené. Místnost se upravovala podle ročního období, kdy se v ní pouštělo žilou. Na jaře se podmínky v místnosti lišily od podzimu. V operační komoře měl bradýř či chirurg na zdech zavěšeny bradýřské mísy, nůžky, břitvy, hřebeny, šrouby na vytahování kulek, kleště na trhání zubů a jiné potřebné nástroje. Vedle uvedených nástrojů většinou v každé takové operační komoře nechyběla pušťadla na pouštění krve a baňky na krev z různých materiálů.⁷²

Procedury prováděné v lázních byly různé, od mytí až k menším operačním zákrokům. K nejčastějším patřily parní lázně (lat. „stubae balneales“ nebo „aesturiae“). Vytvářely se pomocí horkých kamenů nebo rozpáleného železa. Vedle nich lazebníci provozovali také lázně studené i teplé.⁷³ Kromě mytí těla lázně poskytovaly i služby holičské, což zahrnovalo i mytí hlavy. Když si zákazníci chtěli nechat umýt vlasy, sklonili se nad měděnou nádobou (zvaná „medenice“). Mohli si nosit svou vlastní nebo byla k dispozici právě v lázních.⁷⁴

---

⁷¹ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 889–891.

⁷² Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 164–168.

Hochová-Brožíková, Z.: Staročeské "pouštění žilou". Nár.Listy 25. a 26.6.1930.

Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 889–891.

⁷³ Týž: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 73, 170, 555.

⁷⁴ Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 164–168.

5. Charakteristika jednotlivých řemesel

5.1. Lazebníci

Lazebnické řemeslo vždy patřilo k tradiční a staré formě obživy. Jeho počátky lze hledat již v antice (i dříve), kde však o tehdejších lazebnících nemáme téměř žádné informace. Tato práce se však zaměřuje na cechovní tematiku a skrze ní se dívá na lazebníky, bradýře i chirurgy. Příslušníky této profese najdeme v pramenech pod latinským označením „balneatores“, „balnitores“, „lixae“, nebo „pader“. Lazebníci bychom našli pod latinským „balneatrix“. V jazykově německých pramenech jsou uváděni jako „Bader“ (nebo případně „Baader“). Lze objevit i označení „badknecht“ nebo „paknecht“, které mohlo označovat jak lazebníka, tak jeho lázeňského pomocníka.⁷⁵ To mohlo být poněkud matoucí pro určení, o koho se vlastně jedná. Jejich patronem byl sv. Kosmas, který společně se sv. Damiánem je dodnes patronem lékařství. Již zde můžeme vidět spojitost lazebníků se zdravotnictvím a lékařskou službou. Ve znaku měli lazebníci zelený dubový věnec na bílém štítě (tj. svazek proutků nebo větviček s listy). Svazek proutků bychom našli i na různých vyobrazeních lazebníků nebo lazebnic, většinou bývali znázorňováni v lázni právě s ním. Byl to jeden z jejich atributů, protože byl typickým pro procedury v parních lázních, a tak byl nejspíš pro znak vybrán právě proto. V *Sachsenspiegelu* (tj. Saské zrcadlo, nejstarší právní kniha v Německu pocházející ze 13. století) je například na jedné miniatuře vyobrazena mísa pro pouštění krve jako znak tamních lazebníků.⁷⁶ Znaky lazebníků se tedy teritoriálně lišily. Informace o znaku lazebnického cechu jsou uváděny již v úvodem zmíněných Soběslavských právech z poloviny 15. století, souhrnu právních předpisů pro Staré Město pražské.⁷⁷ Výčet řemesel v nich zahrnoval pravděpodobně ta nejstarší. Hovoří se v nich také o cechovních praporcích a korouhvích, které členové cechů nosili ve slavnostních průvodech ve městech při církevních svátcích nebo jiných slavnostech (např. při příjezdu krále do Prahy či na svátek Božího těla aj.). Právě Soběslavská práva už uvádí lazebníky i se znakem, což svědčí o určité organizaci profese, byť třeba ještě neměla svá statuta apod. Můžeme najít tvrzení, že privilegium udělil lazebníkům již Václav IV. (například v Hájkově kronice), pro které ovšem nejsou doklady, a proto ho nelze brát v úvahu.⁷⁸

⁷⁵ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl II, Praha 1892, s. 376.

Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

⁷⁶ Schott, H.: Kronika medicíny. Praha 1994, s. 109.

⁷⁷ Havránek, B. – Hrabák, J. – Daňhelka, J.: Výbor z české literatury doby husitské, sv. 2. Praha 1964, s. 415.

⁷⁸ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 556.

V Soběslavských právech bylo rovněž uvedeno i pořadí, v jakém šla jednotlivá řemesla za sebou ve slavnostním průvodu po městě (pořadí pocházelo ze zvyklostí z dávných časů a tradice bývala dodržována). Pořadí odkazovalo na váženost a důležitost řemesla (případně na jeho stáří a tradici ve městě). Lazebníci, jak je všeobecně známo, nepatřili k řemeslům, která byla obecně uznávána jako prestižní. Vždy na ně bylo pohlíženo s určitými předsudky jako na profesi nečestnou (podobně jako na hudce, piště, katy, rasy atd.). Proto bývali uváděni na posledním místě z původních třinácti skupinek, které tvořily slavnostní průvod. Tento popis se pravděpodobně vztahoval k období vlády českých králů Zikmunda a Albrechta.⁷⁹ To jen dosvědčuje obecné povědomí, že lazebnická (a stejně tak bradýřská) profese bývala označována za "nečistou" a podřadnou. Velmi často se proto příslušníci tohoto cechu museli dovolávat zrovnoprávnění s ostatními řemesly jak u městských rad, tak u panovníka. Nakonec se však zrovnoprávnění a očištění dočkali i od panovníka, ovšem museli za něj tvrdě bojovat a neustále se ho dovolávat různými stížnostmi. Městská rada proto přijímala nespočet oznámení o urážkách a příkořích, které se lazebnickému obyvatelstvu děly, a v kterých se postižení dovolávali nápravy. Často se jim dostávalo označení „holdovníci“, což byla nadávka, že žebrají od lidí peníze.⁸⁰ Rovněž museli bojovat i za práva svých dětí, hlavně synů, které mnohdy mistři jiných řemesel odmítali vzít do učení a kladli jim nejrůznější překážky, aby jim zamezili ve vstupu do cechu. To byl jeden z hlavních důvodů, proč většinou lazebníci synové pokračovali v živnosti svých rodičů, což byla asi nejjednodušší cesta jak získat vzdělání v řemesle bez překážek, ba dokonce i s nějakými úlevami a výhodami, a zároveň udržet živnost. Poprvé bylo řemeslo rehabilitováno roku 1439 staroměstskými konšely, kteří ho označili za rovné ostatním a povolili lazebnickým dětem učit se libovolnému řemeslu.⁸¹ Roku 1463 si lazebníci vyžádali na králi Jiřím z Poděbrad zvláštní list na ochranu lazebníků z Kutné Hory, který dále obsahoval požadavek na omluvu pro lazebníky od těch, kteří je uráželi a také znovu nařízení, aby lazebnické děti byly bez komplikací přijímány do všech řemesel.⁸² Toto bylo pravděpodobně první písemné potvrzení jejich postavení v rámci městské společnosti a ostatních řemeslníků přímo od panovníka. Po něm následovala další očista pro lazebníky, kteří pravděpodobně stále nebyli spokojeni s dodržováním práv, která nabyli. Privilegium od Vladislava II. pochází z 8. srpna 1474. Je nejstarším dochovaným pramenem pro pražské lazebnické řemeslo. Panovník v něm vyhověl žádosti lazebníků o zrovnoprávnění a očistu řemesla. Platila pro všechny příslušníky

---

⁷⁹ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl VIII, Praha 1891, s. 387.

⁸⁰ Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

⁸¹ Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 164–168.

⁸² Mendl, B.: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha 1947, s. 33.

a příslušnice řemesla i jejich rodiny na celém území českého království. Zakázala jejich ponižování a stavěla je na úroveň ostatních řemeslníků. Dále nařizuje všem cechmistrům, aby nebránili přístupu lazebnických dětí do cechu, pokud do něho chtěli vstoupit jako učni. Upozorňuje i na sňatky lazebnického potomstva, kterým rovněž neměly být kladeny žádné překážky. Vladislav II. zde lazebníky očistil na jejich žádost a to, že žádosti vyhověl, zdůvodňoval jejich zásluhami.⁸³ Pro ně muselo být vydání privilegia velkým úspěchem a zadostiučiněním, protože bylo první v jejich historii, které platilo pro lazebníky v celém českém království, což znamenalo opět určitý posun kupředu v jejich možnostech a společenském postavení. Realita byla nejspíš trochu jiná, než jakou žádalo privilegium, protože roku 1509 lazebníci obdrželi další „očisťující“ privilegium. V 16. století již lazebníky nikdo většinou neurážel, protože už byli očistěni od počátku 15. století několikrát. Jejich dětem již nebyly kladeny překážky při vstupu do učení u ostatních řemesel, ale stále ještě na některých místech přetrvávaly problémy s uznáním jejich práva na konšelskou nebo rychtářskou funkci. Tuto otázku vyřešil Ferdinand I. roku 1533 novým majestátem, kde jsou uvedeny právě záležitosti kolem těchto pozic v městské správě. Za porušení majestátu hrozila pokuta deseti hřiven zlata, přičemž polovina připadla poškozenému lazebníkovi a polovina královské komoře.⁸⁴

Počátky lazebnictví najdeme již u ohřivačů teplé vody v kotlích ještě za období naturálního hospodářství, které bychom mohli označit za předchůdce lazebníků. Byli to živnostníci, kteří zaštiťovali svou činností množství služeb. Od počátku považovali výkon souboru těchto prací za řemeslo.⁸⁵ Lazebnická profese byla vždy počítána i mezi zdravotnické služby. Souvisela nejen s udržováním hygieny a péče o tělo, ale i s poskytováním zdravotní pomoci. Léčení zde probíhalo pomocí parních a horkovzdušných lázní nebo koupelí v bylinných odvarech. Z toho plyne, že lazebníci museli mít jisté znalosti v této oblasti, aby mohli určit, co návštěvníkovi uleví od jeho problémů. Stejně tak se podíleli na rehabilitaci a regeneraci pacientů po oslabujících nemocech.⁸⁶ Zprvu bylo toto řemeslo spojeno i s chirurgickými a jim podobnými úkony, které postupem času přecházely na další lázeňské pracovníky (viz níže).⁸⁷ V menších městech či vesnicích všechny činnosti zastával většinou sám lazebník, když neměl v lázni k dispozici bradýře či ranhojiče. Toto se však mohlo týkat

---

⁸³ AHMP: Opis privilegia Vladislava II. pro lazebníky z 8. srpna 1474, sine dato. Sběrka papírových listin - I. oddělení, inv. č.: 13879, sign.: AMP PPL I - 3140 a.

⁸⁴ Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 49.

⁸⁵ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

⁸⁶ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 161.

⁸⁷ Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 164.

i Prahy, pokud se jednalo o nějakou menší lázeň. Působil tedy jako něco mezi provozovatelem městské lázně (ve větších městech veřejné lázně) a zároveň lidovým léčitelem, protože například sám prováděl chirurgické zákroky, jak bylo zmíněno výše. Samozřejmě určování diagnóz a následné léčení v tomto prostředí bylo v dané době velmi nepřesné a pouze přibližné. Léčba či některé zákroky často pacientům buď nepomohly vůbec, nebo jim někdy dokonce i uškodily či způsobily smrt dotyčného. To je ale fenomén, který provází téměř celé starší dějiny lékařství. Nejednalo se však jen o léčení a hygienu. Koupání v lázních bylo bráno i jako určitá společenská událost, která trvala i několik hodin a bývala provázena jídlem a pitím. To většinou nezastával sám lazebník, ale k tomu zaměstnával další osoby, které můžeme označit jako pomocný lázeňský personál (viz kapitola č. 5.4.).

Lazebník obvykle měl lázeň ve svém vlastnictví, nebo ji mohl mít pronajatou od jiného majitele, kterým bývala nejčastěji obec (a to většinou na oboustrannou výpověď, nebo jako dědičný pronájem za roční plat s příslibem, že bude povinně topit lázeň chudým a žákům). Lázně též mohly být ve vlastnictví vrchnosti či klášterů. Další možností bylo, že také patřily ke kostelům, od kterých pak bývaly různými způsoby prodávány dál, protože zde ne vždy byly plně využity a kostely často uvítaly spíše peníze než majetky tohoto typu.⁸⁸ V 15. století bývalo zvykem, že když si lazebník pořídil vlastní lázeň, dal do cechu jednu kopy jako příspěvek (cena běžné lázně v 15. století se pohybovala kolem sedmdesáti kop).⁸⁹ Nemuselo ale v každém případě platit, že co lazebník, to majitel lázně. Ve velkých lázních mohl pracovat pohromadě větší počet lazebníků a zároveň žádný z nich nemusel být jejich majitelem. Mohli být pouze najati k lazebnickým službám a provozu lázně jejím majitelem. Největší počet lázní a lazebníků byl jednoznačně v Praze a potom v Kutné Hoře. Lázně byly běžné v každé vesnici i ve městě, kde pro ně byly podmínky, již ve 14. století a bývaly velmi oblíbené. Mnohé patrně pocházely již z dřívější doby. Můžeme tedy počítat s tím, že v této době se objevovali běžně i lazebníci, kteří je vlastnili nebo měli v nájmu a starali se o hosty. K nim lze počítat i lazebnické pomocníky, kteří rovněž pracovali v lázni, protože u lázní větších by jedna osoba těžko zastávala veškerou práci sama. Tam byli kromě lázeňských mistrů také jejich tovaryši (ti někdy mohli vykonávat práci bradýře), učedníci, holiči i různá pomocná čeládka. Mohli to být zuvači, puštědlníci nebo paknechti. Pro ilustraci nárůstu počtu lazebníků a lázní poslouží Tomkův údaj, že pro léta 1348–1419 v Praze našel 47 lazebníků (viz tabulka č. 2).⁹⁰ Počet lázní i lazebníků nadále postupem času narůstal i proto, že lázeň

---

⁸⁸ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 170, 555.

Týž: Řemeslnictvo a živnost v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

⁸⁹ Týž: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 556.

⁹⁰ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl II, Praha 1892, s. 384.

byla povinná každých čtrnáct dní pro řemeslníky, kterým to nařizovala většina cechovních statut. Samozřejmě k tomu přispívala i rostoucí oblíbenost lázní jako místa zábavy. Jejich počet musel být ovšem omezený, jinak by se lazebníci neuživil, což platí pro většinu řemesel. Staroměstští lazebníci se konstitovali v bratrstvo (předchůdce pozdějšího cechu, v který bratrstvo plynule přešlo) pravděpodobně někdy v první polovině 15. století. Není známo, kdy přesně, ale první zmínka o jejich cechu je již z roku 1449. Bez pochyby však existovali již dříve, protože roku 1439 byli rehabilitováni staroměstskými konšely (viz výše). Novoměstští lazebníci se sdružili do cechu v roce 1477 a ještě téhož roku požádali městskou radu o stvrzení svého nového řádu a nechali si od konšelů potvrdit statuta, kterými se hodlali v budoucnu řídit (viz níže).⁹¹ V této době současně žádali stvrzení svých cechovních článků i jiná řemesla. O vzniku cechů na Malé Straně prameny mlčí, a tak nemáme žádné informace o malostranských lazebnících. Lze však předpokládat, že u malostranských lazebníků byl průběh podobný jako u ostatních pražských lazebníků, tj. staroměstských a novoměstských, a že svůj cech založili nejspíš také někdy po polovině 15. století. I přes to, že k Malé Straně je málo údajů, víme, že během poloviny 16. století (konkrétně za 48 let) se tam přihlásilo 13 lazebnických a bradýřských mistrů o měšťanství, které také získali. To svědčí o tom, že i zde lazebníci a bradýři provozovali svou živnost.⁹² V době spojení pražských měst v první polovině 16. století byly cechy lazebníků v Praze při náboženské přísaze řemeslných pořádků pod jedním zápisem (v roce 1524). Naopak po tom, co se Nové Město znovu oddělilo od Starého Města v roce 1528, zapsal se jak novoměstský cech lazebníků, tak cech novoměstských bradýřů. To svědčí o tom, že v 16. století lazebníci již pod sebou bradýře neměli a že na Novém Městě měli lazebníci svůj pořádek tak jako předtím, což znamená, že nebyla přerušena jeho kontinuita. Lazebníci všech tří pražských měst dohromady tvořili jeden velký celek, který fungoval jako cech zemský, ale měli každý svou cechovní pobočku, která se řídila svými zvyky. Po dobu spojení pražských měst lazebníci z Prahy tvořili takový cech nejspíše oficiálně, ale lze předpokládat, že asi fungovali samostatně stejně jako před spojením měst i po jejich oddělení. Cech zemský byl nadřazený řemeslníkům z menších měst a venkova, kterých bylo příliš málo na to, aby utvořili svůj vlastní městský cech. Bývalo pravidlem, že vedoucí úlohu hrál cech staroměstský. U lazebníků byl zemský cech veden jako cech volný, to znamenalo, že řemeslníci z jiných lokalit do něho nemuseli nutně vstupovat, ale pokud chtěli, byl jim k dispozici. V novoměstských statutech se ale o organizaci, ani o cizích členech nepíše nic. Pravděpodobně jako zemský cech fungoval, ale tato skutečnost nebyla nikde řádně zaznamenána. Zemský cech ostatním řemeslníkům tedy sloužil jako

⁹¹ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 555–556, 582.

⁹² Týž: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

garant ochrany a vyšší instance. Ochrana byla tehdy vcelku potřebná vzhledem k postavení lazebnického řemesla. Podle Wintera lazebníci byli jako jediný cech v Čechách organizováni podobně jako mečíři, kteří měli „pevný“ zemský cech (tzn. že jeho správa spadala výhradně pod pražské mistry, většinou staroměstské). Vypadalo to tak, že centrum bylo v Praze, v čele byl cech staroměstský, měli společnou pokladnici také v Praze. Venkovští mistři museli být členy cechu pražského a tovaryši se mohli stát mistry jen tehdy, pokud pracovali v Praze.⁹³ Židé, kteří byli téměř ve všech sférách odděleni od ostatního pražského obyvatelstva, měli svou lázeň (micve) v ghettu. Ta byla součástí náboženských rituálů, a proto musela být v každém případě oddělena. Dalším rozdílem oproti pražskému křesťanskému obyvatelstvu (i oproti obyvatelům celého království) bylo, že u židů nepatřili lazebníci k těm nejnižším řemeslům. Tento poznatek dokládá pořadí cechů v průvodu židů při oslavách narození Josefa II. roku 1741. Sice se jedná o 18. století, kdy lazebníci již byli plně rehabilitováni, ale pořadí v průvodech bylo dané od dávných dob a jejich pozice v nich přetrvávala.⁹⁴ Lazebníky najdeme snad u všech možných skupin obyvatelstva. Samozřejmě se mezi lazebníky nachází i Němci, kteří figurovali v mnoha pražských řemeslech, avšak jejich počet nebyl nijak výjimečný v porovnání s ostatními řemesly.

Lazebnická statuta stvrzená novoměstskými konšely v prosinci roku 1477 jsou prvními dochovanými artikulemi nejen pro lazebníky, ale i pro celou tuto skupinu zdravotnických profesí jako jsou spolu s lazebníky i bradýři a chirurgové.⁹⁵ Statuta staroměstského, ani malostranského cechu se nedochovala, a proto jsou tato novoměstská důležitou ukázkou, jak mohly vypadat první artikule cechů pocházející ze staršího období. Nevyskytují se v nich bohužel žádné zprávy o organizaci a struktuře cechu, které by nepochybně byly prospěšné pro tuto práci. Statuta obsahují celkem jedenáct článků, přičemž článek sedmý chybí. Vyjmenováni jsou jednotliví konšelé v čele s purkmistrem. Oproti pozdější době je jednotlivých artikulů málo a jsou zaměřeny spíše na povinnosti tovaryšů a mistrů. Nejsou nijak tematicky rozčleněny podle záležitostí, o kterých pojednávají. Celkově se v nich však mluví nejvíce o tovaryších. Hlavně se jedná o dobré chování a dodržování určitých zásad. Například to, že spory mezi tovaryši nebo mistry mají být řešeny výhradně uvnitř cechu. Tím si cech zajišťoval svou výlučnou samosprávnou pozici a chránil si tak řešení svých interních záležitostí. Zároveň přísně dbal na to, aby jeho členové zajišťovali cechu dobrou pověst svým vystupováním. Tovaryši i mistři měli povinnost být nápomocni rychtáři, pokud se provinili

⁹³ Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 344.

Týž: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 630.

⁹⁴ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 269.

Petráň, J.: Dějiny hmotné kultury I/1. Praha 1985, s. 758.

⁹⁵ Tomek, V. V.: Artikule cechů pražských z 15. stol. Archiv český XIV, Praha 1895, s. 479–481.

něčím, co spadalo pod jeho pravomoc. I zde se jednalo o spravedlnost a pověst cechu navenek. Bylo určeno, na jak dlouhou dobu dopředu si smí lazebníci i holiči domlouvati práci v období od Velikonoc do svátku sv. Václava. Lazebníci si nesměli práci nasmlouvat na déle než na čtyři týdny a holiči na šest týdnů pod pokutou jedné kopy. Podobně v jiném článku se nachází omezení, že nesměla být topena zádušní lázeň čtyři týdny před Božím hodem, Velikonoci a svátkem sv. Ducha. Statuta zajišťovala i za jakou mzdu týdně pracovali ti, kteří v lázních pouštěli žilou, tedy tzv. puštělníci (jejich mzda byla čtyři groše za týden), a že měli nárok na spropitné dle svých zásluh. Je zde i požadavek, že puštělníci museli být dospělí. Články také kladou důraz na poctivost tovaryšů a lázeňských sluhů pod hrozbou pokuty. Toto podle artikulí platilo i pro hospodáře a hospodyni. Důležitou a zajímavou věcí zapsanou v novoměstských artikulech, kterou je nutné uvést, je článek, který se jako jediný ze všech alespoň trochu věnuje vnitřní organizaci cechu. V něm se uvádí, že k starším přísežným mistrům byli přidáni čtyři zástupci tovaryšů, kteří měli dohlížet na to, aby se tovaryšům nedělo žádné bezpráví, případně zajistit zjednání nápravy. Toto je specifikum novoměstského lazebnického cechu. Víme, že po tomto výjimečném zastoupení, které nebylo obvyklé, toužili i staroměstští lazebníci tovaryši. Nakonec byla ale jejich žádost o podobnou organizaci zamítnuta městskou radou roku 1478, za kterou se tovaryši vydali i spolu s mistry, kterým se to samozřejmě nelíbilo. Bylo jim dáno jen doporučení, aby se mistři náležitě chovali k tovaryšům a byli k nim spravedliví, naopak tovaryšům bylo řečeno, ať se řídí stávajícími statuty.⁹⁶ Je vcelku pochopitelné, že staroměstští tovaryši toužili po podobném postavení. V dobách tohoto zřízení v novoměstském cechu byly bouře tovaryšů proti mistrům běžnou záležitostí a ke sporům docházelo neustále. Konflikty plynuly hlavně z všemožného omezování tovaryšů mistry, jejichž hlavním motivem byla vidina zisku a zamezení konkurence, kterou by pro ně mohli potenciální noví mistři vytvořit. Poslední jedenáctý článek pojednává o moci cechovních starších, kteří měli velké pravomoci nad ostatními mistry a příslušníky cechu. Přečiny členů cechu mohli trestat pokutou peněžitou nebo odevzdáním určitého množství vosku. Cechovní starší obesílali členy k cechovním schůzím a mohli je potrestat, pokud by se na schůzi nedostavili, nebo jinak porušili pravidla schůze. Stejně tak, měli možnost potrestat neposlušné mistry a tovaryše, kteří se odmítali podřídit jejich nařízením. Ve finále mohli provinilce i vyloučit z cechu, avšak podobné záležitosti se řešily za účasti městské rady jako jejich nadřízeného orgánu. Rada ale mohla udělit milost a spor tak mohl dopadnout i ve prospěch jednotlivce, což se nezřídka stávalo. První novoměstská statuta vůbec nezmiňují záležitosti učňů, ty jsou zahrnuty až v jejich pozdějších

---

⁹⁶ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 757.

obnovených a rozšířených verzích. Doba učení, kterou nařizovala statuta učedníkům lazebnického řemesla, byly minimálně dva roky. Podle Wintera to mělo stejné zhruba 16% řemesel (24% řemesel mělo na učení pouze jeden rok, poté případně chtěla nějaký čas učení navíc). Oproti bradýřům to bylo málo, ale to vychází ze složitosti řemesla a jeho techniky. U lazebníků nebylo potřeba tolik zručnosti a praxe jako u bradýřů.⁹⁷ Jednou z charakteristik cechů byla i sociální péče o své členy, tj. například měli povinnost je zaopatřit v nemoci. Nemocným lazebníkům mistři propláceli nemocenskou v plné výši původní mzdy po 14 dní a dalších 14 dní polovinu mzdy.⁹⁸ Statuta rovněž nařizovala také dohled nad provozováním řemesla. Lazebniční cechmistři podle nich měli na starost kontrolu lazebníků, zda měli v lázni čisto. Čistota byla důležitá hlavně z hlediska šíření nemocí a bakterií, ale i pro pověst lázně mezi lidmi. Dále dohlíželi také na to, jestli v lázni mají dostatek náplastí a mastí a dalšího potřebného vybavení.

Po stavovských bouřích v letech 1546–1547, kdy lazebníkům, stejně jako všem ostatním řemeslům, Ferdinand I. odebral jejich privilegia, obnovil jim řád v roce 1561. Jako první si lazebníci vymohli potvrzení dvou privilegií od Vladislava II. (z 8. srpna 1474 a z 29. září 1509), která hovořila o počestnosti řemesla.⁹⁹ Tím si sice udrželi svou vnější pověst a vydobyté postavení, ale i přes to, že jim byla jejich privilegia opětovně potvrzována či obnovována, stále nepatřili v hierarchii cechovních řemesel na přední místa a na pomyslném žebříčku se neposunuli. Toto jim pomohlo pouze v případě zrovnoprávnění s ostatními. Cechovní artikule u lazebníků byly potvrzovány českými panovníky opakovaně. Cechy o nové stvrzení většinou samy žádaly, protože tímto si zajišťovaly uznání svého řemesla, utužovaly vnitřní zvyky, předpisy a dosavadní fungování své řemeslné organizace. Dalšími artikulemi potvrzenými pro lazebníky jsou od císaře Leopolda I. z roku 1686.¹⁰⁰ Nejedná se však pouze o řád samotných lazebníků, nýbrž je potvrzen jim a zároveň chirurgům. Je tedy možné, že po výnosu Leopolda I. z roku 1671, podle kterého lazebníci také spadali pod dohled lékařské fakulty, již byli bráni dohromady s chirurgy i lazebníci. Ale ve statutech se o lazebnících příliš nemluví, jsou ve své podstatě kopíí bradýřských artikulí z roku 1615, což je tam i uvedeno.¹⁰¹ Až na drobné změny s ohledem na chirurgy jsou s nimi

---

⁹⁷ Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 318.

⁹⁸ Tamtéž, s. 383.

⁹⁹ Karlová, Z.: Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547. Praha 1934, s. 9.

¹⁰⁰ AHMP: Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.

¹⁰¹ NA: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615. Česká dvorská kancelář, inv. č. 795, kart. 624.

AHMP: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 183, sign. AMP PGL II – 74.

totožné, tedy o lazebnických informace nepodávají. Velkou změnou oproti všem předchozím artikulím je požadavek katolické víry, který se uvádí hned na začátku jednotlivých článků. Dalšími statuty, které už patří do pozdějšího období, na které se již tato práce tolik nesoustředí, jsou potvrzené artikule pražských lazebníků od Karla VI. z roku 1721.¹⁰² Je ovšem důležité je zde zmínit, protože obsahují již naprosto odlišné články například od těch prvních. Je v nich část věnující se mistrům, tovaryšům i učedníkům. Dále jsou tam zakotvena jejich práva a povinnosti. Ve statutech se také nachází vyobrazení znaku lazebníků a ranhojičů (viz příloha), s kterými již tou dobou byli do určité míry spojeni.

Hlavní náplň práce lazebníků tvořila péče o hosty v lázni. Prvním krokem lazebníka byla nejprve příprava lázně, jejíž postup se odvíjel podle druhu připravované lázně. Jeho další práce spočívala také v umývání hostů. Právě tato činnost lazebníkům přinesla jejich nezáviděníhodnou pověst, která jim znepríjemňovala život ve společnosti. Problémem jejich práce byla péče o lidské tělo. S tím souvisely i drobné zákroky, které prováděli a které se často neobešly bez krve. Ve středověku zdravotní péči z poměrně velké části zajišťovala i církve (městské či církevní špitály aj.). Právě krvavé úkony byly však lékařům z řad kléru zapovězeny a jejich léčení bývalo církví korigováno. Snad i kvůli vlivu církve a jejímu tehdejšímu pohledu na lidské tělo se vytvořil tento obraz lazebníků a jiných povolání, která souvisela s lidským tělem, případně nahotou.¹⁰³ Jejich pověsti také nepřilepšila ani konzumace jídla a pití během pobytu v lázni nebo po absolvování lázeňských procedur, která se občas zvrhla v nezřízené pitky a večírky, což bylo církví hlásající střídmost, ale i mnohými obyvateli měst, odsuzováno a přispívalo k různým pověstem o neřestech, které se v lázních odehrávaly. Někdy ovšem nebylo ani třeba přibarvených historek, protože se mohlo i přihodit, že návštěvníci lázní tam setrvali při pití piva či vína i několik dní. Z toho pak plynuly různé problémy jako například to, že hosté potom odmítali zaplatit apod., jak se zmiňuje Winter.¹⁰⁴ Nejen lazebníci však byli kritizováni pro svou profesi a způsob života. V Satirách o řemeslnících v Hradeckém rukopisu kritice neunikli ani ševci, kováři, sladovníci, řezníci nebo pekaři. Lazebníky osočoval z hry v kostky a okrádání zákazníků. Obviňoval je také z marnotratnosti a bujarého života.¹⁰⁵ Rovněž fakt, že dlouhou dobu byly lázně společné pro muže i pro ženy toto veřejné mínění posiloval. Důkazem, že pověst lazebníků nebyla založena jen na smyšlených pomluvách, může být například to, že lazebníční cechmistrů dbali, aby

---

¹⁰² AHMP: Císař Karel VI. potvrzuje artikule lazebníkům tří pražských měst, jejich tovaryšům a učedníkům, 1721. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 171, sign. AMP PGL II – 62.

¹⁰³ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 103.

¹⁰⁴ Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 299.

¹⁰⁵ Patera, A.: Hradecký rukopis. Satiry o řemeslnících. Praha 1881, s. 401–403.

lazebníci dodržovali nošení zástěr v ženské lázni (po tom, co byla oddělena od mužské).¹⁰⁶ Dalším faktorem, který ubíral lázním přízeň obyvatel, bylo šíření nákaz. Při morových epidemiích bývaly uzavírány a lazebníci pak museli žádat o povolení znovu lázně otevřít a provozovat řemeslo (jako např. v roce 1654 žádali arciknížete Ferdinanda).¹⁰⁷ Při parních lázních lazebníci plácali hosty košťátky spletenými z dubového nebo březového proutí a větviček pro lepší prokrvení těla. Na požádání umývali lazebníci či lazebnice hostům vlasy. Tento úkol mohli provádět i bradýři, kteří k tomu připojili i úpravu vousů. Úkon to mohl být poměrně žádaný, protože vlasy se ve 14. století nosily dlouhé a brada holá, naopak v 16. století se vlasy stříhaly nakrátko a nosila se bradka. Vlasy se myly vodou a mýdlem nad měděnou nádobou („medenicí“), která byla k dispozici v lázních, nebo si hosté mohli přinést svou vlastní. Po koupání se hosté odebrali do zvláštní komory, ve které je lazebník spolu s čeledí obsluhoval a přinášel jim jídlo a pití. Návštěvníci platili přímo lazebníkovi, ale nebylo výjimkou, že dali i nějaký menší obnos ostatním pracovníkům lázně jako spropitné. Speciální sazby byly za mytí hlavy, holení brady, pouštění žilou atd.¹⁰⁸ V lázních se pohybovaly i ženy, a to nejen jako služky, ale i jako lazebnice. Tato profese byla jako jedna z mála otevřená i ženám, které zde byly v podstatě rovny mužským lazebnickým tovaryšům. Této výsady se dostalo ještě kuchařkám, které spolu s lazebnicemi byly jako jediné považovány za způsobilé k výkonu řemesla a byly pod ochranou cechu. Například u punčochářů se nesměly pod přísným trestem zaměstnávat ženy, a to ani tehdy, když pocházely z punčochářovy rodiny (manželka nebo dcera). Švadlenám zase byla přenechávána pouze práce, o kterou krejčí nejevili zájem. Ženská práce v tehdejší době snižovala řemeslo.¹⁰⁹ Lazebnice se do řemesla nejspíš dostaly tím způsobem, že jako manželky lazebníků v lázni také pracovaly. Bývalo zvykem, že ženy mistrů jim v jejich živnostech pomáhaly, pokud to nebylo cechem výslovně zakázáno. Postavení lazebnic tedy bylo výjimečné. Lazebnice bývaly oblíbené, protože někdy za finanční obnos plnily i funkci jakýchsi společnic – toto ale nebylo pravidlem (na pověsti lázní určitě měly svůj podíl). O tom, že se v lázních objevovaly již od jejich počátků, svědčí vyobrazení v bibli krále Václava IV. a také to, že bývaly oblíbeným námětem miniatur v knihách, což jim přinášelo zároveň velkou popularitu. Na veřejnosti se mnohdy stávaly středem pozornosti i díky svému oděvu.¹¹⁰ Zvláštní se může zdát, že lazebníci (hlavně

¹⁰⁶ Hálová-Jahodová, C.: Umění a život zapomenutých řemesel. Praha 1925, s. 20.

¹⁰⁷ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl II, Praha 1892, s. 151.

¹⁰⁸ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 889–891.

¹⁰⁹ Týž: Český průmysl a obchod v 16. věku. Praha 1913, s. 276.

Týž: Mistrovské kusy starodávných řemeslníkův. Časopis Musea Království českého LXVIII, Praha 1894, s. 501.

Hálová-Jahodová, C.: Umění a život zapomenutých řemesel. Praha 1925, s. 23.

¹¹⁰ Winter, Z.: Český průmysl a obchod v 16. věku. Praha 1913, s. 277.

tovaryši) a lazebnická čeleď byli odedávna známí tím, že vyráběli slaměné a jiné letní klobouky. Tato činnost jim sloužila jako vedlejší příjem vedle výdělků z provozování lázní. Tento příjem ale nebyl nijak závratně veliký, protože jejich klobouky nosili většinou jen chudí lidé a nižší vrstvy, což znamená, že nemohly být nějak moc drahé. O prodeji kloboučků, které vyráběli, se hovoří i ve statutech novoměstských lazebníků z roku 1477. Je zde omezení jejich prodeje a také cena. Za osm klobouků obdrželi jeden míšeňský groš.¹¹¹ I kvůli této drobné a zdánlivě nepodstatné činnosti se ale dostávali často do sporů se šmukýři a kloboučníky, kteří je žalovali, že lazebníci a Němci jim fušují do řemesla právě výrobou tohoto zboží.¹¹² Podobné spory nebyly výjimkou, ať už šlo o jakákoli řemesla, protože jejich činnosti byly tak různorodé a propojené, že střety zájmů byly často nevyhnutelné.

Tovaryši tvořili bratrstva v rámci řemeslných cechů. U lazebníků o nich nemáme zprávy, ale pravděpodobně byli sdruženi v nějaké uskupení, které hájilo jejich zájmy v cechu. O jejich určité organizovanosti svědčí i časté stávky tovaryšů nebo alespoň jejich přípravy, které nakonec byly potlačeny zatčením vůdců protestů. U lazebnických tovaryšů víme o jejich protestu, když se v lázni koupali rasové. V roce 1523 se v Praze konaly velké bouře lazebnických a bradýřských tovaryšů, kteří se postavili proti mistrům. Stávka se nakonec zhroutila kvůli její hlavní osobě, bradýřskému tovaryši Joštovi, který porušil přísahy a zradil své druhy.¹¹³ V 16. století se setkáváme s chamtivostí mistrů, kteří se snažili všelijak omezovat tovaryše a zajistit co největší zisk pro sebe. Na Novém Městě mistři chtěli tovaryše připravit o jejich zisky a spropitné z pomocných prací, které v lázních prováděli. Konkrétně spropitné ze zuvadelný, z kterého část dostávali, a půjčování čechlíků hostům. Čechlíky byl oděv, do kterého se hosté halili, když šli do lázně.¹¹⁴ Ve sporu ohledně čechlíků šli mistři se stížností k městské radě a nakonec až k arciknížeti Ferdinandovi, ale tovaryši se proti tomuto útlaku ze strany mistrů bránili a nakonec byl spor vyřešen v jejich prospěch. Spor o spropitné ze zuvadelný, které si celé chtěli ponechat mistři, se ve finále dostal až k císaři. Ten nařídil, aby se uskutečnil soud mezi mistry a tovaryši. Mistři se u soudu bránili tím, že se zvýšil počet lázní a oni tak musí připravovat speciální světnice pro vážené hosty a panstvo, a tak mají nárok si nechávat peníze ze zuvadelen jako kompenzaci. U soudu ale ve sporu zvítězili tovaryši, protože soud rozhodl, že se nesmí měnit stará pravidla a dosavadní stav má být zachován. Museli tedy vrátit peníze, které si předtím ze svého přesvědčení vzali. S ortelem

---

Hálová-Jahodová, C.: Umění a život zapomenutých řemesel. Praha 1925, s. 50.

¹¹¹ Tomek, V. V.: Artikule cechů pražských z 15. stol. Archiv český XIV, Praha 1895, s. 479–481.

¹¹² Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 678.

¹¹³ Týž: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 421.

Týž: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 761.

¹¹⁴ Bělič, Jaromír - Kamiš, Adolf - Kučera, Karel - Křístek, Václav: Malý staročeský slovník. Praha 1978, s. 19.

soudu však mistři nebyli spokojeni, a tak nakonec dostali ještě pokutu.¹¹⁵ Tovaryši se většinou obraceli na městskou radu nebo k vyšším úřadům, když se jim dělo nějaké příkoří ze strany mistrů. O učednicích není tolik informací jako o tovaryších. Například první lazebnická novoměstská statuta řešila jen mistry a tovaryše, případně čeládku pracující v lázních. Tu mohli tvořit i učedníci, ale jejich záležitosti byly zmíněny pouze okrajově. Proto zde byli zmíněni jen stručně (viz výše).

Na počátku 17. století lázně spolu s lazebníky ustoupily do pozadí a návštěvnost lazebnických provozoven se snížila (ne však nijak masově, jejich oblíbenost klesala postupně), naopak bradýřské řemeslo nabývalo na důležitosti právě na úkor lazebníků. Tyto změny souvisely i se změnami životního stylu pražského obyvatelstva. Stále navštěvovalo městské lázně, ale na rozdíl od minulosti pro pomoc při zdravotních potížích stále častěji vyhledávalo bradýře. Lazebníci tedy jako léčitelé ustupovali do pozadí a zůstala jim hlavní náplň jejich práce, tedy příprava lázní a péče o hosty během jejich přítomnosti v lazebnickém zařízení. Stále však byli důležitou a nepostradatelnou součástí městského vybavení, panství i osobního služebnictva panovníka. K proměně postavení lazebnického cechu vedla i rozhodnutí Leopolda I., které je přesunulo pod dohled lékařské fakulty, která stále více ovlivňovala dění kolem zdravotnických profesí. Později dokonce museli být aprobováni na lékařské fakultě, aby mohli provozovat svou živnost.¹¹⁶ Jejich sepětí s dalšími řemesly, která se z nich později vyvinula, však zůstává. Je nutné je vnímat jako řemesla příbuzná a do jisté míry i jako jeden celek, protože jak bradýři, tak chirurgové mají své kořeny v lázních a lazebnickém řemesle i přes to, že v pozdější době ho zastínili. Lazebníci tedy stáli na počátku vývoje nových řemesel.

5.2. Bradýři

Bradýři jsou profesí zhruba stejně starou jako lazebníci, která se postupně vyvíjela vedle lazebníků. Časem se bradýři kvůli své specializaci od nich stále více oddalovali. Jejich společné pracovní prostory, tedy lázně, jsou typické pro starší období, hlavně středověké. V pramenech se bradýři vyskytují jako „barbitonsores“, „barbirasores“, „rasores“ nebo „Barbierer“ (příp. Barbierer). Dají se ale najít i pod názvy jako „bragir“, „barbarius“, „barverius“ atd.¹¹⁷ Jejich český název jim byl přisouzen podle holení brad. Německé označení podle latinského slova „barba“, které znamená vousy. Je zde také staročeský název „barbíři“,

¹¹⁵ Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 417.

¹¹⁶ Paichl, P.: Zdravotnická řemesla v Plzni.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-ZDR.htm> (citováno k 20.7.2011).

¹¹⁷ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl II, Praha 1892, s. 376.

Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

který také odkazuje na práci s vousy. Barbíř bylo staročeské označení pro holiče, lazebníka či ranhojiče pocházející z počátku 14. století, které dobře ilustruje propojenost činností lazebníků a bradýřů (tj. jako holičů i jako ranhojičů).¹¹⁸ U tohoto označení lze vidět návaznost na to německé. Z tohoto názvu se pak postupem času vyvinulo i poněkud zvláštní označení „barvíř“. Nelze vyloučit, že to mělo spojitost s jejich postavením a bylo to používáno v pejorativním významu. V literatuře najdeme zmínky o tomto označení, ale proč se ujalo, nebo zda skutečně bylo hanlivým a výsměšným označením pro bradýře, není jasné. Později se bradýři často sami titulovali jako „lékaři“, nebo se tomuto označení alespoň nebránili, a tak je můžeme najít i pod označením „medicus“. Někdy léčili s takovou pompou, že si ve snaze udělat reklamu vysloužili až pojmenování šarlatánů. Můžeme se setkat i s termínem půlholič, které označovalo bradýře, který v lázni trávil jen polovinu své pracovní doby a po zbytek času se věnoval vlastní praxi, kdy léčil různá zranění ve své vlastní officíně, pokud nějakou měl.¹¹⁹ Toto řemeslo se vyznačuje velkou variabilitou označení jeho příslušníků, každý autor používá jinou terminologii a zároveň charakterizuje bradýře pokaždé trochu jinak. S tím se setkáme i v pramenné základně.

Patronem bradýřů byl sv. Damián. Tento světec byl bratrem sv. Kosmy (patrona lazebníků), oba tito světci byli lékaři. Bradýřský znak, jak ho popisuje Winter, tvořila břitva, puš'adla, baňky a šroub na vytahování kulek.¹²⁰ Erb udělený pražským bradýřům palatinem Johannem Steinmetzem von Lilienstein (doktor filozofie a medicíny) v roce 1632 obsahuje černý barokový štít s plným zlatým lemem, uvnitř kterého stojí divý muž s dlouhým vousem držící v pravé ruce tři stříbrné lilie a v levé dlouhý klacek s rozšířeným koncem. Nahé tělo i hlavu má ozdobeny zeleným vavřínovým věncem. Klenotem je zlatá orlice držící šroub na vytahování kulek.¹²¹ Erb odpovídá tehdejšímu zvyklostem.

Bradýři jako řemeslo sdružené v cechu s potvrzenými statuty logicky existovali kratší dobu než lazebníci, protože nejprve pracovali jako jejich tovaryši nebo pomocníci v lázních a až po nějaké době jejich činnost byla považována za samostatnou profesi. Václav Vladivoj Tomek uvádí, že pro léta 1348–1419 je doloženo dvacet holičů (viz tabulka č. 2), neuvádí ovšem, odkud tento údaj pochází. Je tedy patrné, že již v této době holiči existovali vedle lazebníků, ale nevíme v jakém vzájemném postavení. I když jako bratrstvo se konstitovali poměrně brzy, cech utvořili pravděpodobně až v 16. století. Podle Tomka patřili bradýři

¹¹⁸ Bělič, J. – Kamiš, A. – Kučera, K. – Křístek, V.: Malý staročeský slovník. Praha 1978.

¹¹⁹ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

¹²⁰ Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

¹²¹ AHMP: Palatin Johann Steinmetz von Lilienstein uděluje znak pražským bradýřům, 1632. Sbirka pramenných listin - základní řada, inv. č. 184, sign. AMP PGL II – 75.

k nejstarším bratrstvům.¹²² Roku 1524 byli bradýři uvedeni v seznamu řemeslníků, kteří skládali náboženskou přísahu (zapsáno bylo sedm bradýřů). Jejich cech se tedy utvořil nejpozději někdy před skládáním této přísahy, ale spíše dříve.¹²³

Kořeny řemesla bychom mohli hledat v městských lázních, kde se mimo jiné prováděla i úprava vlasů a vousů. Prováděl je zpočátku buď sám lazebník, nebo jeho pomocník bradýř. Bradýři pracovali v lázních, kde mívali většinou i své speciální pracoviště. V lázních bradýři zpočátku bývali podřízeni lazebnickým mistrům, vyskytovali se tam většinou v tovaryšském postavení. Jejich hlavní prací bylo holení a stříhání vousů i vlasů a jejich mytí, k tomu například holili kněžím a jiným příslušníkům kléru tonsuru.¹²⁴ Jejich služby bývaly žádané, protože vlasy se ve 14. století nosily dlouhé a vousy oholené, naopak v 16. století se vlasy stříhaly nakrátko a nosila se bradka. Vlasy se myly vodou a mýdlem nad „medenicí“ (viz výše). Stříhalo a holilo se buď v lázních, nebo různě po domech.¹²⁵ Občas mohl bradýř při své činnosti, ke které patřila manipulace s ostrými nástroji, zapříčinit různá drobná znamení, která rovnou na místě i sám ošetřil. Doklady, že se tato zranění z neopatrnosti nebo kvůli špatným nástrojům děla, přináší satira na řemeslníky v Hradeckém rukopise.¹²⁶ Není to nijak překvapivé při stavu tehdejších nástrojů a břitev. Bradýři ve většině případů uměli velmi dobře zacházet s břitvou, a tak se začali věnovat i dalším úkonům, kde upotřebili svou zručnost. Stále více však je součástí jejich práce i léčení početných zlomenin a úrazů. Postupem času je nucen se věnovat stále složitějším operačním výkonům.¹²⁷ Právě menšími lékařskými úkony, které zprvu vykonával, pomalu získával povahu blížící se budoucím chirurgům. V tomto rozšíření jeho pracovní činnosti tedy můžeme najít první impuls, který vedl k pozdějšímu vzniku chirurgie. Nelze ho však datovat nebo přesněji určit, protože to byl postupný proces. Podle informací z pramenů lze odhadnout, že tato změna mohla probíhat zhruba někdy v druhé polovině 17. století nebo spíše v jeho závěru.

Lazebníci a bradýřští mistři se postupem času od sebe oddělovali stále výrazněji. Z těch bradýřů, kteří se specializovali už jen výhradně na léčení, se už v 16. století stali ranhojiči, kteří v městech bývali nazýváni „fyzikové“ nebo „cirologové“. Ti tvořili samostatnější odvětví tohoto řemesla a prodělali dynamický vývoj směřující buď k lékařství, nebo

---

¹²² Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl II, Praha 1892, s. 384, 391.

¹²³ Tamtéž, s. 362.

Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 556.

¹²⁴ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

¹²⁵ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 889–991.

¹²⁶ Patera, A.: Hradecký rukopis. Satiry o řemeslnících. Praha 1881, s. 405.

¹²⁷ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

k chirurgii.¹²⁸ Těm, kteří ve městě působili na stálo jako městští lékaři, se říkalo tzv. jargeltní fyzici (tzn. najatí ke stálé službě). Městský fyzik také od konce 16. století prováděl dozor nad lazebníky, chirurgy a porodními bábami.¹²⁹ Ti se lišili od chirurgů i bradýřů tím, že léčili jen „vnitřní nemoci“. Na venkově nebo v malých městech však mohl vykonávat různé typy činností, a to i ty, které pro něj nebyly typické.¹³⁰ Naopak bradýři i chirurgové léčili zranění vnější, okem viditelné, jako například vředy, rány (i střelné), nežity, popáleniny aj.¹³¹ V období válek bývalo časté, že bradýři se přidávali k vojsku a pracovali u armády jako vojenští lékaři, přesněji chirurgové. Pro ně se uchytil název felčari (z německého Feldscherer).¹³² Tento vojenský bradýř nebyl v pravém slova smyslu řemeslník, je jakýmsi vývojovým článkem bradýře klasického. Vznik felčarů je obvykle dáván do souvislosti s hromadným přesunem bradýřů k vojsku během třicetileté války. Můžeme předpokládat, že tam se z nich stali klasičtí chirurgové a že po této přeměně zbylo mnohem méně bradýřů, kteří se věnovali své původní profesi, kterou bylo stříhání vlasů a vousů.¹³³

S lazebníky, s kterými pracovali společně v lázni, měli mnohé společné, protože bradýři se od nich postupně odštěpili. Jejich kompetence se určitou dobu překrývaly. Stejně tak měli bradýři blízko i k chirurgům, kteří se naopak vydělili právě z jejich řad. Sepětí bradýřů a chirurgů bylo však užší, hlavně v pozdějším období. Bradýři stejně jako lazebníci byli zpočátku považováni za profesi podřadnou. Plyne to z jejich provázaného vývoje a společného pracovního prostředí. I přes vydání privilegií, která je zrovnoprávňovala, měli občas problémy například s přijetím svých dětí do učení, což je u bradýřů doloženo. I když dotyční měli měšťanské právo a splňovali všechny podmínky pro přijetí do cechu, cechovní starší je přesto nechtěli přijmout, ale nakonec jim většinou byla nápomocna městská rada nebo královský hejtman.¹³⁴ Dne 7. června roku 1553 však pražští bradýři získali speciální privilegium od Ferdinanda I. Zde se sice opět zmiňovala jejich naprostá rovnoprávnost s ostatními řemesly a svobodné držení úřadů, ale toto privilegium ovšem nebylo konfirmací starších výsad z předchozích let, bylo uděleno výhradně jim a nejspíše bylo vydáno za zvláštních okolností, které bohužel neznáme. Winter na druhou stranu uvádí, že se jednalo o

---

¹²⁸ Janotka, M. - Linhart, K.: *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 164–168.

Winter, Z.: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, s. 171.

¹²⁹ Winter, Z.: *Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha 1909, s. 37, 554, 672–679.

Vojtová, M. a kol.: *Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740*. Praha 1970, s. 248.

Janotka, M. – Linhart, K.: *Řemesla našich předků*, s. 169.

¹³⁰ Tomek, V. V.: *Dějepis města Prahy. Díl II*, Praha 1892, s. 393.

¹³¹ Vojtová, M. a kol.: *Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740*. Praha 1970, s. 160.

¹³² Tamtéž, s. 262.

¹³³ Paichl, P.: *Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni*.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

¹³⁴ Karlová, Z.: *Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547*. Praha 1934, s. 14.

potvrzení jejich starého majestátu o zrovnoprávnění. Žádná písemnost tohoto typu starší roku 1553 se ovšem nedochovala. Zajímavé je, že toto privilegium jim panovník udělil ještě dříve, než začal vracet privilegia a obnovovat statuta ostatním řemeslům, poté, co jim je za trest odebral. Podobné výsady se dostalo vedle bradýřů už jen soukeníkům udělením privilegia na svobodné skupování vlny. V důsledku vydání těchto dvou privilegií se ostatní cechy začaly také ozývat a požadovat navrácení těch svých, obdržených v minulosti.¹³⁵ Postavení bradýřů se postupně změnilo a stávali se někdy i váženými osobami. Nejlepší z bradýřů dostali angažmá u dvora a stali se tak dvorskými nebo královskými (císařskými) bradýři. Stejně tak i arcibiskup měl svého dvorního bradýře, který se staral o jeho osobu i služebnictvo a kaplany (doloženo u arcibiskupa Lohelia v roce 1613). I jiné služebnictvo mohlo mít svého bradýře. Jejich výhodou bylo, že měli zajištěný poměrně slušný výdělek a stálý přísun práce. V 16. století se obecně pražským bradýřům nevedlo špatně a patřili k těm bohatším obyvatelům pražských měst. O tom svědčí i rozsáhlý majetek některých z nich a nákupy nemovitostí, kdy za některé platili částky, které se vyšplhaly i nad tisíc kop grošů českých. Rovněž činili různé nadace k pražským kostelům nebo odkazovali peníze řemeslu na jeho podporu. Jednalo se hlavně o dvorské nebo císařské bradýře, kteří byli vyhlášení a měli dobrou pověst. Prvním bradýřem, který obdržel erb byl Matouš Schrag, císařský lazebník a bradýř. Mohli zastávat i důležité úřady jako například jeden z předních a nejbohatších bradýřů, Florian Mates, který se stal zemským chirurgem království českého.¹³⁶

K bradýřům mohly stejně jako u lazebníků patřit i ženy. Oproti některým jiným řemeslům zde figurovala výrazná většina německých mistrů (Winter však uvádí i Vlachy, dva Poláky a jednoho Dána).¹³⁷ Postupně začali být vedle českých představených voleni i starší z řad Němců. Jednu dobu dokonce neměli jediného českého cechmistra (k roku 1571 byla uvedena pouze německá jména bradýřských cechmistrů). V 16. století se Němci výrazněji prosazovali i v jiných řemeslech. Vliv Němců v řemeslech rostl a někde už ve správě cechu figurovali pouze němečtí řemeslníci (kromě bradýřů to byli dále zlatníci, kožišníci, šmukýři, váčkaři, sedláři, rukavičníci a soustružníci). Tou dobou bylo spravováno českými staršími jen 20 staroměstských cechů.¹³⁸ O této germanizaci svědčí i to, že když bradýři pražských měst žádali o nový řád roku 1613, protože starý je již nevyhovující kvůli rozšíření řemesla, měl být německý. Jde tedy nejspíše o řád vydaný roku 1615, který je skutečně německy. Touto dobou, konkrétně právě k roku 1615, je v pražských městech doloženo asi osmnáct bradýřů

¹³⁵ Karlová, Z.: Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547. Praha 1934, s. 8.

Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 63.

¹³⁶ Týž: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž, s. 37.

s vlastními oficínami. Právě v tomto roce jim císař nařídil, aby se cech uzavřel a aby se již nerozšiřoval. Bradýřů mělo tedy zůstat právě tolik, kolik jich tou dobou bylo, tedy osmnáct. Tato výjimečná organizace uzavřeného cechu se objevila ještě u sladovníků. Uzavírání se dělo, když živnost nevynášela a řemeslo by neuživilo své mistry. To zdůraznil panovník ve svém nařízení, protože se již nevyplatilo otevírat nová bradýřská pracoviště.¹³⁹

Všechny dostupné artikule jsou udělovány bradýřům všech pražských měst, tzn. že sice byli na Starém Městě, Novém Městě i Malé Straně, ale jejich cech fungoval jako celopražský a všichni se řídili stejnými předpisy. Počet bradýřů v českém království nebyl zase tak velký, a tak statuta většinou platila i pro řemeslníky z různých koutů království. Prvním dochovaným řádem pražských bradýřů, který shromažďuje zásady fungování cechu, jsou artikule udělené jim Ferdinandem I. z roku 1562.¹⁴⁰ Zdá se, že se pravděpodobně jedná o vůbec jejich první artikule, protože bradýřů bylo o poznání méně než lazebníků a zpočátku byli s nimi spojeni. Cech tedy utvořili později. Naopak Winter hovoří nejprve o potvrzení jejich zrovnoprávnění s ostatními řemesly roku 1553 a poté o navrácení privilegií v roce 1562 spolu ještě s dalšími cechy (malíři, truhláři, ševci, bečváři, zlatníci). Bradýři tedy mohli již mít nějaká statuta ještě před rokem 1547, kdy je Ferdinand I. nechal všem cechům odebrat, ale v tomto případě nejsou dochovaná. V artikulích je uveden požadavek, aby se jimi řídili všichni bradýři celého království českého. Pražský cech bradýřů tedy byl také jakýmsi zemským cechem, který stál v čele všech bradýřů v zemi. Staroměstští cechmíři se snažili převzít veškeré pravomoci nad ostatními pražskými bradýři, ale nakonec všem byla zachována rovnoprávnost.¹⁴¹ Tyto artikule tvoří výjimku mezi ostatními (mladšími), protože jsou psané česky. Začínají ustanovením o mistrovských kusech, které musí adept na mistrovství předvést starším cechu, aby byl přijat (pokud by nebyl přijat, měl šanci po roce zkusit to znovu). Mistrovskými kusy bylo broušení břitvy a nůžek, zhotovení pušťaďla na krev, výroba několika druhů náplastí a mastí podle typu zranění (na bodné rány, zlomené ruce a nohy, při postřelení, sterilní obvaz). Pro jmenování mistrem musel splnit to, co bývalo zvykem i u jiných cechů, tedy být pražským měšťanem, doložit zachovací list, připravit pro ostatní mistry svačinu a zaplatit poplatek do cechovní pokladny (tzv. přístupné nebo příjemné), který činil jednu kopu grošů českých. Vdovy po mistrech směly dál užívat živnost ve svůj prospěch. Pokud by si vdova vzala bradýřského tovaryše, měla povinnost stejnou jako ten, který chtěl být přijat za mistra. Neměli tedy žádné úlevy, jak bývalo zvykem u jiných řemesel. Řemesla se měla vzdát, pokud

¹³⁹ Winter, Z.: *Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha 1909, s. 672.

Týž: *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha 1913, s. 23, 191.

¹⁴⁰ AHMP: *Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Ferdinandem I., 1562*. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 182, sign. AMP PGL II – 73.

¹⁴¹ Winter, Z.: *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha 1913, s. 29.

by si vzala mistra jiného cechu. Mistři měli povinnost scházet se o suchých dnech (docházka byla povinná pod pokutou jedné libry vosku) a každou neděli museli přispívat do cechovní pokladny. Aby se na schůzích předešlo konfliktům, nesměli mistři na schůzi přijít ozbrojeni. Stejně tak to platilo pro tovaryše na schůzích jejich bratrstev. Z této zmínky plyne, že i bradýřští tovaryši měli svůj pořádek a do určité míry se spravovali sami. Přísežní mistři jim mohli zvolit dva tovaryše za starší, podobně jako byli zástupci novoměstských lazebníků. Zde však nepatřili k vedení cechu, pouze dostali pravomoc nad ostatními tovaryši. Tovaryš neměl dostávat více než tři groše týdně a bylo určeno, kolik peněz dostane za odvedenou práci. To se lišilo podle typu zranění. Měl nárok na polovinu honoráře mistra za první ošetření rány. Za péči o starší sečné rány bral šest grošů míšeňských z kopy, kterou obdržel mistr. Polovinu kopy, dostával za ostření břitev nebo trhání zubů. Jejich platy byly na danou dobu vcelku uspokojivé. Pro tovaryše a půltovaryše, kteří přišli do Prahy a ještě u žádného mistra nesloužili, platilo, že museli přispět do pokladny dva (tovaryš) nebo jeden (půltovaryš) groš a tyto peníze pak bývaly využívány na almužny pro chudé. Cechy většinou plnily i dobročinnou funkci. Cech měl povinnost se o tovaryše postarat v nemoci a zaopatřit ho. Ten pokud potom mohl, peníze měl splatit zpět. Pokud zemřel, vystrojili mu řádný pohřeb. Peníze získali většinou zpeněžením majetku, který po něm zůstal. K tomuto účelu byla vedena i speciální registra. Tovaryš nesměl dát výpověď, ani odejít na vandr v době svolání zemského sněmu, před jarmarkem, v měsíci květnu (květen byl ustanoven jako měsíc, kdy se nejvíce pouštělo žilou). Stejně tak měl zákaz odcházet z dílny svého mistra bez jeho vědomí (pokud by se tak stalo a mistr to nenahlásil, platil by pokutu stejnou jako tovaryš). Vedle tovaryšů mistři mohli přijímat i tzv. půltovaryše zmíněné již výše. Bývali přijati do služby maximálně na půl roku a dostávali i poloviční plat než normální tovaryši (od toho vzniká jejich označení). Vykonávali jednodušší pomocné práce, např. nosili vodu nebo čistili medenice. Jednalo se většinou mladší osoby, které musely poslouchat starší tovaryše, protože zde platila určitá hierarchie. Mistr nemusel přijmout jakéhokoli učně, mohl ho i odmítnout. Měl si ověřit, zda pochází z řádné rodiny a jestli je vhodný pro řemeslo. Poté ho mohl přijmout na tři roky do učení. Obecně to byla spíše delší doba učení oproti jiným řemeslům. Na počátku svého učení dal do pokladny symbolicky jeden groš a po tom, co se vyučil, do pokladnice přispěl jednou kopou. Podobně jako u tovaryšů i mistrům a jejich rodině nebo i služebným musel být vystrojen řádný pohřeb s průvodem, kterého se všichni museli povinně zúčastnit. Veškerý vosk, který se dostal do cechu, měl být používán na svíce, které se kladly k oltáři do chrámu. Veškerá provinění proti artikulím se trestala peněžitou pokutou nebo právě odevzdáním vosku, který byl tehdy drahý a platil téměř jako peníze. Lehčí přestupky

však většinou nepřesáhly pokutu jedné libry vosku. Později byla pokuta omezena, že nesmí přesáhnout deset liber.¹⁴²

Artikule od císaře Matyáše v roce 1615 obsahují mnoho podobných formulací.¹⁴³ Zvláště o mistrovských kusech a povinnostech tovaryšů a mistrů. Rozsahem se také podobají předchozím artikulím. Liší se však tím, že už jsou psány německy (na žádost pražských mistrů). Nově je v nich zakotvena povinnost mistrovských synů se také učit dva roky, vandrovat a udělat všechny mistrovské kusy jako jiní. Od svačiny však byli osvobozeni. K této změně došlo kvůli tomu, že synové se odvolávali na právo vstupu do cechu po otci a byli nedostatečně vyučeni, z čehož plynuly občas problémy a šlo i o reprezentaci cechu. Podle nových statut se ani mzdy nezvedly oproti minulému století. O bradýřích se zmiňují i statuta potvrzená Leopoldem I. pro pražské chirurgy a lazebníky z roku 1686.¹⁴⁴ Obsahují velmi podobná ustanovení jako statuta pro bradýře z let 1562 a 1615. Uvádí i stejné mistrovské kusy pro bradýře, což byla hlavně výroba mastí a příprava obkladů a také broušení břitev či nůžek. To svědčí o tom, že mistrovské kusy se za více než sto let nezměnily. Tyto artikule se liší od předešlých dvou zmíněných tím, že bradýře pojímají jako řemeslníky, kteří se chtějí stát chirurgy a zároveň k tomu mají předpoklady (jako jakýsi jejich předstupeň). Rozdíl je i v tom, že jsou určeny pro chirurgy, kteří vzejdou právě z řad bradýřů po splnění zkoušek a uznání lékařskou fakultou. Zmiňují se tedy také o bradýřích, ale o lazebnících minimálně. Zde jsou už bradýři pojímáni jako chirurgové, ale bez zkoušky. To jediné jim chybí, aby mohli být nazýváni právoplatně chirurgy. Nakonec je nutno uvést, že tyto artikule vydané roku 1686 na prvním místě uvádějí, že nejdůležitějším kritériem pro vstup do cechu je katolická víra. Ve výše uvedených artikulích staršího data nic takového nenajdeme. Je to důkaz o rekatolizaci, která probíhala po třicetileté válce až do druhé poloviny 17. stol.

Díky své práci, která zahrnovala i chirurgické zákroky, vlastnili početnou sbírku nástrojů a pomůcek. Podle inventářů bradýřských světnic lze poznat, jakým směrem se ubírala specializace konkrétních bradýřů. Větší počet chirurgických nástrojů svědčí o zaměření spíše chirurgickém. V inventářích se nacházely mísy na odebírání krve při pouštění žilou, pušťadla, baňky na tahání krve z různého materiálu (skleněné, mosazné, dřevěné nebo rohové), kleště na trhání zubů, nůžky, hřebeny, šrouby na vytahování kulek a mnohé další pomůcky.¹⁴⁵ Ve

¹⁴² Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 146.

¹⁴³ AHMP: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 183, sign. AMP PGL II – 74.

¹⁴⁴ AHMP: Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.

¹⁴⁵ Janotka, M. - Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 168.

Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 889–891.

výbavě bradýřů (ale i lazebníků) se nacházely i knihy jako herbáře, spisy o balneologii nebo alchymii, lékařské knihy o různých nemocech atd. Z rozmanitosti nástrojů lze odvodit, jaké všechny činnosti provozovali. Někdy mohli mít i příruční zavazadlo (přenosné menší truhlice), v kterém měli nástroje, a s kterým docházeli za pacientem.¹⁴⁶ Mimo práce s těmito nástroji i připravovali masti a obklady či náplasti. Pro bradýře asi nejtypičtější úkon představovalo pouštění žilou. Tato procedura představovala již od antiky univerzální léčbu při různých problémech. Podle staročeských lékařů přebytečná krev v těle mohla být původcem rozličných zdravotních komplikací. Jak se dřív pouštělo žilou, ukazují jednolísté nástěnné minuce (lat. „tabulae minutionum“)¹⁴⁷, tedy jakési kalendáře pro pouštění žilou (název pochází od latinského „minutio sanguinis“, tj. zmenšit nebo upouštět krev). Bývaly sestavovány členy lékařské fakulty. Informovaly o datu a rozdělení církevního roku a kdy, kde a jak pouštět žilou. Ukazovaly působení hvězd na člověka, a proto se v nich nacházela vyobrazení jednotlivých znamení zvěrokruhu, planet a přesné nákresy čar vedoucích z vyobrazeného lidského těla, které směřovaly právě k měsíčním znamením. Čáry znázorňovaly, jaký vliv má ono znamení na danou část těla, orgány a krev, která zde proudila. Někdy místo čar byly znázorněny přímo cévy a od nich bylo vyznačeno, pod vlivem jakého měsíčního znamení se daná tělní zóna nachází. Jedním z jejich vydavatelů byl například Huber Meziříčský, osobní lékař Rudolfa II., který mimo jiné vydal i slavný Matthioliho herbář.¹⁴⁸ Jako nejlepší roční doba pro pouštění žilou bývalo označováno jaro nebo podzim. Existovaly dva způsoby, jak se mohla pouštět krev, a to buď přímo ze žíly, nebo pomocí baněk. O pouštění žilou ze široka pojednává spis Jana Berky Choceňského z roku 1532, který býval profesorem Karlovy univerzity a poté působil i jako staroměstský lékař. Ve svém díle vysvětluje kdy, jak a komu pouštět žilou (udává, že pouštět by se nemělo osobám mladším čtrnácti let a slabším jedincům). Důležitá podle něj byla i úprava místnosti, kde měl být zákrok proveden, ta se lišila podle roční doby (viz výše). Nakonec zmiňuje, že je nutné mít i dobrého puštělníka, který musí umět poznat, kdy krev zastavit, což se lišilo případ od případu (podle její hustoty a zbarvení). Nedostatečně zručný puštělník mohl způsobit hluboké rány a stav pacienta se mohl zhoršit.¹⁴⁹ Puštělník byl zmiňován i ve statutech novoměstských lazebníků z roku 1477, zde byl nejspíše ještě lazebnickým asistentem. V době

---

¹⁴⁶ Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

¹⁴⁷ Pouštění žilou aneb historie nejkrvavější chirurgické operace.

<http://www.zdn.cz/clanek/zdravotnicke-noviny/pousteni-zilou-aneb-historie-nejkrvavejsi-chirurgicke-operace-137493> (citováno k 19.7.2011).

¹⁴⁸ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 132, 216, 247.

¹⁴⁹ Hochová-Brožiková, Z.: Staročeské "pouštění žilou". Nár.Listy 25. a 26.6. 1930.

následující tento zákrok byl doménou bradýřů, tedy puštělníkem je v pozdější době (tj. zhruba od 16. století) většinou míněn bradýř provádějící zmíněnou operaci.

V 16. století stále roste rozmanitost řemesel a roste jejich počet. Zde se pravděpodobně naplno oddělili bradýři od lazebníků. Bradýřské ordinace mimo lázně se objevovaly právě v průběhu 16. století stejně jako jejich cech.¹⁵⁰ Patřily většinou bradýřům, kteří se specializovali více na léčení a chirurgii. Zřizování vlastních lékařských živností byl důsledek jejich postupného osamostatňování a oddělování. Zatímco od 17. století staré lázně pomalu zanikaly, bradýři naopak získávali na důležitosti, a to hlavně díky chirurgii, kterou provozovali vedle holení brad.¹⁵¹ Samotní bradýři na rozdíl od chirurgů ještě neměli univerzitní vzdělání. Vedle bradýřů stejné úkony prováděli univerzitně vzdělaní lékaři titulovaní „magister“.¹⁵² Roku 1671 však Leopold I. ruší výlučně řemeslný charakter těchto chirurgických léčitelů. Museli nadále absolvovat tříleté učení u svých mistrů, poté pracovat další čtyři roky jako tovaryši a absolvovat vandr a teprve poté mohli konat zkoušky, aby se stali mistrem.¹⁵³ Tento titul jim byl zachován, i když u zkoušky byli nakonec přítomni jen dva mistři z oboru a dále pak děkan a profesori nebo doktoři fakulty. Univerzita tedy převzala hlavní iniciativu v těchto záležitostech. Z bradýře se tedy po zkoušce na univerzitě stával samostatně pracující chirurg s vlastní živností.¹⁵⁴ Za vlády Marie Terezie jim byla uložena zkouška na univerzitě a od roku 1773 už byli nazýváni výhradně chirurgy. Bradýři zůstali již jen ti, kteří vykonávali holičskou činnost tak, jak ji známe z moderní doby, tj. holení vousů a stříhání vlasů.

5.3. Chirurgové

Chirurgové jsou profesí mladší než obě výše uvedené. Konstituovali se mnohem později po komplikovaném vývoji až někdy ke konci 17. století, a tak nezapadají příliš do konceptu této práce, která se zaměřuje hlavně na 16. a 17. století. Je však nutné je zmínit, protože provázanost jak s bradýři, tak s lazebníky je značná a nelze ji opomenout. Jejich hlavní vývoj jako samostatného odvětví (již ne příliš řemeslného) se odehrává v 18. a 19. století. Přesto je v pramenech nacházíme pod názvy německými, českými i latinskými. Český „ranlékař“ či „ranhojič“ pochází právě od jejich činnosti, tedy léčení ran. Jeho německým ekvivalentem je

¹⁵⁰ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

¹⁵¹ Winter, Z.: Dějiny řemesel a ochodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 554. Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 168.

¹⁵² Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 171.

¹⁵³ AHMP: Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686. Sběrka pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.

¹⁵⁴ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

„Wundarzt“, ale i v jazykově německých písemnostech většinou býval uváděn název latinský, tedy „chirurgus“. Existovaly i další latinské varianty jako „cirologus“ nebo „cirulgicus“.¹⁵⁵

Z výše zmíněných důvodů budou chirurgové v této práci zmíněni stručněji než předchozí dvě profese. Dalším důvodem je i to, že problematika chirurgů je natolik složitá a rozsáhlá, že ji nelze v této práci pojmout dostatečným způsobem. Počátky chirurgů je nutné hledat u bradýřů. Chirurgové se odštěpili od bradýřů oddělením osob specializovaných na chirurgické zákroky a léčení ran. Jsou zmiňováni v pražských knihách již v 15. století. Tou dobou k nim byli připočítáváni i různí lékaři a lékařky bez univerzitního vzdělání. V tomto starším období lze mezi nimi najít i specialisty jako například oční lékaře, tzv. okulisty.¹⁵⁶ Bradýři ještě roku 1616 existovali všichni společně bez ohledu na jejich zaměření jako cech, tedy řemeslo. Už dříve však existovaly názory, že chirurg nemá být jen pouhým řemeslníkem, ale že by měl mít i určité anatomické znalosti a vědecké myšlení. Toto tvrzení najdeme například v dvanáctisvazkovém díle zakladatele novověké chirurgie A. Parého.¹⁵⁷ Již v 15. století si města najímala svého chirurga. Toto se objevovalo i u některých větších panství. Zpočátku 17. století se vyskytovala funkce zemského chirurga, který byl jmenován zemským sněmem. Jejich počet postupně vzrůstal, protože bývali jmenováni pro jednotlivé kraje. Objevovali se i speciální chirurgové pro horníky, kteří pečovali výhradně o ně a působili převážně v horních městech.¹⁵⁸ Od poloviny 17. století začali chirurgové postupně podléhat vlivu lékařské fakulty. Ferdinand III. v roce 1651 nařídil dohled lékařské fakulty nad všemi lékaři v království a i nad praxí chirurgů, porodních bab nebo lékárníků v pražských městech.¹⁵⁹ Zde začíná jejich spojitost s lékařskou fakultou. V roce 1686 nastala změna z iniciativy Leopolda I. Ti z bradýřů, kteří se věnovali chirurgii, byli výnosem císaře imatrikulováni na univerzitě.¹⁶⁰ Kdo se chtěl stát mistrem a provozovat tak samostatnou chirurgickou praxi, musel se nadále učit u mistrů řemesla, tři roky strávit jako tovaryš a absolvovat vandr, kde měl nasbírat nové zkušenosti. Kromě cechmistrů je nově zkoušela komise lékařské fakulty, kde mimo jiné byl děkan, profesori nebo doktoři fakulty. Chirurgie (jejich dosavadní lékařská činnost dobově zvaná „lékaření“) byla pozdvihnuta na umění (ars,

---

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 558.

¹⁵⁷ Paichl, P.: Rozvoj české chirurgie.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/CHIRURGI.htm> (citováno k 20.7. 2011).

¹⁵⁸ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 303–304.

¹⁵⁹ Paichl, P.: Rozvoj české chirurgie.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/CHIRURGI.htm> (citováno k 20.7. 2011).

¹⁶⁰ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

Kunst).¹⁶¹ Za Marie Terezie bylo zavedeno, že museli vykonat zkoušku na lékařské fakultě. Tito vysokoškolsky vzdělaní bradýři, titulovaní „magister“, se nazývali cirologové (nebo také chirologus či cirulgicus, viz výše) a byli to vlastně chirurgové. Až do 18. století nebyly lékařům povoleny chirurgické zákroky, a proto je prováděli právě tito odborní pracovníci. Lékaři léčili tzv. vnitřní nemoci a chirurgové tzv. vnější, kam patřily i kýly nebo třeba vyrážky různého typu.¹⁶² V roce 1772 byla zavedena výuka chirurgie na zvláštní stolici lékařské fakulty a ve stejném roce se přistoupilo k výuce na tělech zemřelých. Od roku 1773 už se jim na základě dodatku ke zdravotnímu řádu říká oficiálně chirurgové a bradýři zůstali pouze ti, kteří holili a stříhali (tj. holiči) stejně jako je tomu dnes. Tím se vyjasnila terminologie v této oblasti. Navíc byli chirurgové podřízeni nově vzniklému orgánu, tzv. grémiu. Řemeslný způsob učení ovšem zůstal, tzn. učni se nadále učili u mistrů jako dříve. Nebyla zrušena ani povinnost, že každý chirurg by měl mít svou soukromou ordinaci, jak tomu bylo v předchozích dobách u bradýřů.¹⁶³ Znamenalo to skutečné a definitivní oddělení od bradýřů, když získali nové oficiální jméno pro svou profesi, protože před touto změnou byla terminologie velmi nejasná a jednotlivé živnosti byly mezi sebou hojně zaměňovány. I činnost samotných osob nebyla jednoznačně vyhraněná a někteří byli schopni pojmout úkoly všech třech řemesel dohromady.

V pramenech se nachází informace o neustálých sporech, které byly vedeny hlavně na počátku 18. století mezi městskými radami a akademickým senátem. V těchto rozepřích se jednalo o to, kdo bude mít rozhodovací pravomoc ve věcech chirurgů a bude nadřízen jejich grémiu. V 18. a 19. století chirurgy z pražských měst sdružuje právě Pražské chirurgické grémium, které nadále existovalo i po zrušení cechů v roce 1859, což je logické, protože chirurgie již nedlouho po svých začátcích neměla řemeslný charakter už kvůli podřízení univerzitě, ačkoli jí tituly mistrů zůstaly. Až v 19. století se začíná teprve chirurgie spojovat s medicínou.¹⁶⁴ Chirurgie zažívala kvůli pomalejšímu vývoji svůj rozkvět o něco později než lazebníci a bradýři, a tudíž její nejzajímavější a nejdynamičtější období nespadá úplně do

---

¹⁶¹ Janotka, M. - Linhart, K.: *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 168.

AHMP: Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.

Paichl, P.: *Rozvoj české chirurgie*.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/CHIRURGI.htm> (citováno k 20.7. 2011).

¹⁶² Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury II/1*. Praha 1995, s. 179.

Vojtová, M. a kol.: *Dějiny československého lékařství*. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 163.

¹⁶³ Winter, Z.: *Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha 1909, s. 679.

Paichl, P.: *Rozvoj české chirurgie*.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/CHIRURGI.htm> (citováno k 20.7. 2011).

¹⁶⁴ Paichl, P.: *Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni*.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

rozsahu této práce. Proto jsou zde uvedeny pouze stručné informace o jejich vývoji k ujasnění pojmů.

Prvními statuty, které se oficiálně týkají chirurgů jsou z roku 1686 od Leopolda I, které hovoří právě o povýšení řemesla na „Kunst“. Zároveň se zmiňují o zkoušení na univerzitě a o tom, že i přes změnu povahy chirurgů jim nadále zůstává titul mistra.¹⁶⁵ Statuta se svou formou nijak výrazně neliší od cechovních článků výše uvedených řemesel. Obsahují práva a povinnosti chirurgů. Vše podstatné pro obraz chirurgů v raném novověku již bylo uvedeno.

5.4. Příbuzné profese

K lazebníkům, bradýřům nebo chirurgům patří i další osoby, které vykonávali práce pomocné nebo příbuzné, ale stáli ve stínu těchto řemeslných odvětví a neměly své cechy, protože jich bylo také o poznání méně. Svě pořádky nevytvořili také proto, že jejich práce neměla pevně dané hranice. Typické pro ně bývalo, že neměli univerzitní nebo mistrovský titul. Znalosti a praxi získávali různě, většinou ale získávali zkušenosti od starších kolegů podobně jako v cechovní organizaci. Bližší a podrobnější zprávy se o způsobu jejich přípravy k výkonu povolání neobjevují.¹⁶⁶

V lázních se bylo spřízněných profesí poměrně dost. Kromě bradýřů tam pomáhali mimo jiné tovaryši nebo tovaryšky a tzv. slouhy, kteří tvořili lazebnické zaměstnance. Lázeňští sluhové nebo služky se nazývali „stubanarius“ a „stubanaria“. Jejich prací bylo všechno možné, co bylo právě potřeba. Do této skupiny lázeňských pracovníků patřili i tzv. zuvači (nebo také zuvadlníci), puštělníci a paknechti (od slova „badknecht“). Návštěvníci lázní zuvačům (lat. „discalceatores“) ve speciální místnosti, která sloužila jako šatna, dali do úschovy své šaty a klenoty. Tuto funkci také mohli zastávat šatnáři (lat. „capsarius“) vedle zuvačů, kteří potom pouze pomáhali hostům zout si boty a poté je hlídali. Ti potom hostům pomáhali se svlékáním a oblékáním oblečení, hlídali odložené šaty a také půjčovali pláště, klobouky do lázně nebo ručníky. Ženy navíc mohly ještě dostat speciální plášť s našitými olůvky, aby se jim sukně v páře nebo ve vaně nevyhrnovala.¹⁶⁷ Dále se v lázních objevoval topič (lat. „calefactor“), který měl na starost udržování parní lázně a tepla během koupání. Někde se vyskytovali i tzv. drbači (lat. „frictores“), kteří měli za úkol mýt návštěvníky mýdlem nebo zředěným louhem pomocí lazební houby, případně suchou látkou nebo jakýmsi pytlíčkem, který sloužil podobně jako houba. Poté je oplachoval nebo z nich nečistoty stíral.

¹⁶⁵ Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686. Sbirka pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.

¹⁶⁶ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 301–302.

¹⁶⁷ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

Lze objevit i maséra (lat. „alipetes“), který mohl eventuálně vyrábět a prodávat i masti a pomocí nich léčit přichozí (lat. „unctor“). Vodáci, jejichž funkce je nejasná, byli uvedeni na seznamu osob pracujících v lázni (konkrétně pražská lázeň zvaná Točenice). Dále půlholiči, kteří brali pouze polovinu platu a vykonávali spíše jednodušší pomocné práce (viz výše). A potom také služky nebo hlídačky šatů.¹⁶⁸

K této skupině řemesel je třeba počítat negraduované lékaře a lékařky, kteří provozovali lékařskou živnost bez studií a často lidi léčili empiricky. Povolení léčit dostávali od městského úřadu tak, že úřad jim vydal vysvědčení o tom, že určitou nemoc skutečně úspěšně vyléčili. Někdy to bývali i městští fyzikové, kteří sice ve většině případů bývali studovaní, ale občas se vyskytl i řemeslně vyškolený lékař, který provozoval svobodnou lékařskou živnost. Lékařem mohl být nazýván právě tento řemeslník, student vysoké školy nebo i chirurg, protože terminologie dřív kolísala.¹⁶⁹ Během válek často fungovali felčari (z německého Feldscherer – polní lazebník, tj. ranhojič), kteří byli k službám velitelům a vojevůdcům. U vojska jich nebývalo moc, v počátcích většinou připadal jeden felčar k jednomu pluku. Většinou se takto nechali najímat bradýřští tovaryši, kteří měli s léčením zranění už jisté zkušenosti. Ve válkách se dost uplatňovali právě tito negraduovaní léčitelé a lékaři, a to mnohem více než ti s vysokoškolským titulem. Stejně tak tomu bylo i během morových epidemií.

Blízko zdravotním řemeslům byly také porodní báby (tzv. „báby pupkořezné“ nebo latinsky „obstetrix“), které asistovaly ženám u porodu. Podobně také ženy, které prováděly potraty a bývaly nazývány jako „báby andělíčkářky“.¹⁷⁰ Mnohdy se musely řídit podobnými ustanoveními jako například lazebníci. Až v pozdějších dobách musely být zkoušeny a prokázat určité odborné znalosti. Ve starším období jejich praxe fungovala tak, že byly volány k případu a pokud ho úspěšně zvládly, těžily z toho, že si to lidé mezi sebou řekli. Ke komplikovaným porodům také bývali voláni ovčáci, kteří měli jisté zkušenosti z chovu ovcí.¹⁷¹

K lékařským živnostníkům byli počítáni i jiní specializovaní léčitelé. Neměli žádné univerzitní vzdělání, ani úřední povolení k provozování živnosti, ale věhlas si získávaly tím,

---

¹⁶⁸ Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 678.

Týž: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 555, 891.

Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> (citováno k 13.7. 2011).

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Paichl, P.: Zdravotnická řemesla v Plzni.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-ZDR.htm> (citováno k 13.7. 2011).

že se jim nějaký případ povedl a informace o tom se rozšířila mezi lidmi. Mezi ty vyhraněnější patřili oční lékaři, tzv. okulisté. Ti bývali nejčastější. V pramenech je doložena například i oční lékařka. Tito lidoví léčitelé či chirurgové se často specializovali na jeden konkrétní problém, který ovládali nejlépe. Tak vznikaly profese jako vyřezávači ledvinových kamenů (kamenorezci), řezači kýl (kýlořezci) apod. K nim lze připočítat i všelijaké potulné lékaře a chirurgy.¹⁷² Může být překvapivé, že k této skupině patřili i kati. Museli mít určité anatomické znalosti pro svou profesi a navíc museli umět zahojit a ošetřit zranění, která způsobili mučením. Proto museli mít povědomí o různých mastech a obvazech. Navíc pokud člověk podstoupil torturu, byl pro ostatní lidi nečistý, a proto mu byla odpírána lékařská pomoc. Musel ji tedy umět poskytnout kat. Lidé v ně ale měli určitou důvěru, protože tehdy se věřilo například v magickou moc amuletů, které patřily popraveným atd.¹⁷³

Na tomto principu fungovaly i další podobné „profese“ jako hadači a hadačky, dryáčníci, mastičkáři, kramáři s theriakou nebo léčivou a různí šarlatáni nebo zařikávači, kteří spíše zneužívali pověr a důvěřivosti lidí.¹⁷⁴

Zvláštními postavami byli také v 18. století proslulí trhači zubů, kteří okázale přijížděli do Prahy, a jejich příjezd býval velkou senzací. Trháním zubů se také zabývali kováři, a to hlavně na venkově. Mimoto se mohli zabývat i podobnými zákroky jako bradýři či chirurgové. Kromě nich se na vesnici vyskytovali spíše jen lidoví léčitelé.¹⁷⁵

Všem těmto uvedeným příbuzným profesím bylo povoleno pracovat během jarmarků, nebo bývali doporučeni dál tzv. fedruňkem, tedy vysvědčením, které jim bylo vydáno na důkaz, že svou práci umí a někoho již například vyléčili.¹⁷⁶

---

¹⁷² Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 333.

Paichl, P.: Rozvoj české chirurgie.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/CHIRURGI.htm> (citováno k 20.7. 2011).

¹⁷³ Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 164–168.

¹⁷⁴ Paichl, P.: Rozvoj české chirurgie.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/CHIRURGI.htm> (citováno k 20.7. 2011).

¹⁷⁵ Petrání, J.: Dějiny hmotné kultury II/1. Praha 1995, s. 179.

¹⁷⁶ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 258.

6. Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo představit řemesla, která měla na starost péči o návštěvníky lázní, tedy lazebníky, bradýře a chirurgy. Chtěla jsem o nich podat podrobnější informace na jednom místě, což zatím žádná publikace neumožňuje. Vedle těchto hlavních řemesel by se nemělo zapomínat také na příbuzné profese, protože jsou s nimi pevně spjaty a někdy i mají vliv na jejich vývoj. Jednotlivá řemesla jsem popsala v po sobě jdoucích kapitolách, aby vynikly jejich společné rysy, nebo naopak odlišnosti. Stejně tak jsou uvedena v pořadí, v jakém se postupně vyvíjela. Obraz o lazebnících, bradýřích a chirurzech jsem získala z literatury o cechovní tematice a o řemeslech a za pomoci hlavně cechovních artikulí, které nejvíce vypovídají o činnosti členů jednotlivých cechů.

Považovala jsem za důležité uvést stručnou historii nebo alespoň stáří řemesla, znak a pod jakými názvy je najdeme v pramenech. Dále základní pilíře jejich profesí a něco o cechovní organizaci těchto řemesel. Důležitým zjištěním bylo, že hlavně cech bradýřský fungoval jako zemský cech a měl pouze jedna statuta platná pro všechny bradýře v českém království.

Nešlo vynechat ani sociální postavení, a to hlavně lazebníků. To je velké specifikum a na jeho základě musely být vydány mnohé očišťující majestáty a privilegia. Problémy lazebnickou a bradýřskou profesi provázely až do 16. století. Je mnoho dokladů o tom, že mezi řemesly toto zaměstnání stálo až na posledním místě společenského žebříčku spolu s několika dalšími, tzv. nečestnými profesemi. Snažila jsem se popsat i cestu k jejich zrovnoprávnění s ostatními řemesly pomocí vydávaných privilegií a majestátů.

Jako nejzajímavější se jeví samotný vývoj profesí, který začíná u lazebníků. Postupné oddělování a specializování jednotlivých pracovníků dovedlo vývoj až k chirurgické profesi, která nakonec byla přičleněna k lékařství. Je překvapivé, že její počátky se nacházejí u bradýřského řemesla a ne mezi učenými lékaři. Na druhou stranu však lékařská fakulta o toto léčení ani zpočátku nejevila zájem, to až v pozdějším období, kdy již byli z bradýřů převážně chirurgové a lékařství mělo dohromady spojit léčení tzv. vnitřních a vnějších nemocí. Tento složitý vývoj jsem se v předkládané bakalářské snažila nastínit ve spojení s jednotlivými řemesly.

Problematika zdravotnických a hygienických profesí, konkrétně bradýřů, lazebníků a chirurgů by si zasloužila do budoucna ještě mnohem hlubší pozornost, než jim byla a mohla být věnována v předkládané bakalářské práci, a to ať již z hlediska studií zaměřených přímo na jednotlivá řemesla či speciálně zejména na chirurgy, u nichž je tematika natolik specifická, že nebylo v možnostech této práce ji pojmout podrobně. Z těchto důvodů, je zde podána

pouze v kontextu s vývojem druhých profesí – lazebníků a bradýřů. Toto stručné zpracování jejich vývoje by mohlo být základem pro další bádání v této oblasti.

Nevydané prameny

Archiv hlavního města Prahy:

Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Ferdinandem I., 1562. Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 182, sign.: AMP PGL II – 73.

Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615. Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 183, sign.: AMP PGL II – 74.

Artikule chirurgů a lazebníků tří pražských měst potvrzené Marií Terezií, 1748. Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 169, sign.: AMP PGL II – 60.

Císař Karel VI. potvrzuje artikule lazebníkům tří pražských měst, jejich tovaryšům a učedníkům, 1721. Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 171, sign.:

AMP PGL II – 62.

Leopold I. obnovuje řád pro chirurgy a ranhojiče v pražských městech - řád pro chirurgy a ranhojiče, 1686. Sbíрка papírových listin - I. oddělení, inv. č.: 1114, sign.: PPL I -228/1.

Opis privilegia Vladislava II. pro lazebníky z 8. srpna 1474, sine dato. Sbíрка papírových listin - I. oddělení, inv. č.: 13879, sign.: AMP PPL I - 3140 a.

Palatin Johann Steinmetz von Lilienstein uděluje znak pražským bradýřům, 1632. Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č.:184, sign.: AMP PGL II – 75.

Výuční list novoměstských bradýřů a chirurgů pro Pavla Zvěřinu z Bělokozle z r. 1657. Cech lazebníků, bradýřů a chirurgů (gremium) Praha, inv. č.: 18, sign.: Chirurgové 1/1, pův. sign.: SOA Tábor; C II 6-br-1.

Národní archiv:

Česká dvorská kancelář, inv. č. 795, kart. 624.

NA: Visitace, Staré Město, 1725–1726 . Tereziánský katastr, inv. č.: 129.

NA: Visitace, Nové Město, 1725. Tereziánský katastr, inv. č.: 142.

NA: Visitace, Hradčany, 1726. Tereziánský katastr, inv. č.: 164.

NA: Visitace, Malá Strana, 1726. Tereziánský katastr, inv. č.: 155.

Vydané prameny

Líva, Václav: Berní rula. Pražská města. Praha 1949.

Patera, Adolf: Hradecký rukopis. Satiry o řemeslnících. Praha 1881.

Soběslavská práva. In: Havránek, Bohuslav - Hrabák, Josef - Daňhelka, Jiří: Výbor z české literatury doby husitské, sv. 2. Praha 1964, s. 416-421.

Tomek, Václav Vladivoj: Artikule cechů pražských z 15. stol. Archiv český XIV, Praha 1895, s. 479-481.

Literatura

Adamec, Čeněk: Šarlatáni včera a dnes. Praha 1959.

Bělič, Jaromír - Kamiš, Adolf - Kučera, Karel - Křístek, Václav: Malý staročeský slovník. Praha 1978.

Černý, Karel: Dějiny lékařství od stavovského povstání do tereziánských reforem (1618-1740), In: Kapitoly z dějin lékařství, Praha 2005, s. 79-85.

Diviš, Jan: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91-92/1992.

Hálová-Jahodová, Cecilie.: Umění a život zapomenutých řemesel. Praha 1925.

Havránek, Bohuslav - Hrabák, Josef – Daňhelka, Jiří: Výbor z české literatury doby husitské, sv. 2. Praha 1964.

Hochová-Brožíková, Zdena: Staročeské "pouštění žilou". Nár.Listy 25. a 26.6. 1930.

Janotka, Miroslav - Linhart, Karel: Řemesla našich předků. Praha 1987.

Karlová, Zdeňka: Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547. Praha 1934.

Kolektiv autorů: Řemesla a obchod, aneb, Čím mohu posloužit? Ostrava 2007.

Mendl, Bedřich: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha 1947.

Paichl, Přemysl: Zdravotnická řemesla v Plzni. Plzeň 1993.

Pecelt, Antonín: Mizející řemesla. Praha 1958.

Petráň, Josef: Dějiny hmotné kultury I/1. Praha 1985.

Petráň, Josef: Dějiny hmotné kultury II/1. Praha 1995.

Schott, Heinz: Kronika medicíny. Praha 1994.

Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: Dějiny lékařství v českých zemích. Praha 2004.

Šťovíček, Ivan a kol.: Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti, Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. –20. století pro potřeby historiografie. Praha 2002, s. 61–62.

Tomek, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy. Díl I.-XII. Praha 1855-1894.

Tykač, Jan: Řemeslnické řády a mistrovské kusy v 16. a 17. století. Český lid XXIX, Praha 1929, s. 311-312.

Vinař, Josef: Obrazy z minulosti českého lékařství. Praha 1959.

Vojtová, Marie a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970.

Vollmuth, Ralph: Traumatologie und Feldchirurgie an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Stuttgart 2001.

Winter, Zikmund: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913.

Winter, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906.

Winter, Zikmund: Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl I. Praha 1890.

Winter, Zikmund: Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl II.
Praha 1892.

Winter, Zikmund: Mistrovské kusy starodávných řemeslníkův. Časopis Musea Království
českého LXVIII, Praha 1894, s. 495-518.

Winter, Zikmund: Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526 - 1620), Praha 1909.

Zachystal, F.: Naši předkové v lázních. Národ.Listy č.222, 15.8.1937.

Seznam použitých zkratk

AHMP Archiv hlavního města Prahy

inv. č. inventární číslo

NA Národní archiv v Praze

sign. signatura

Přílohy

Příloha č. 1

	Staré Město	Nové Město	Malá Strana	Bez lokace
1300-1400	14 (lázeň na Hrobce k r. 1335, "in colle"; Wernerova (název z poč. 15. stol.); neznámá k r. 1361; Hodáčkova od r. 1358; 2 neznámé)			
1400-1450	3 (králova lázeň z r. 1406, "balneum regis"; židovská lázeň k r. 1411, "balneum judaeorum"; lázeň "v řiti" nebo "v koutě" (in culo) k r. 1411)	5 (stará lázeň rozšířena r. 1396; lázeň Lúnská k r. 1420; stará lázeň k r. 1424; lázeň Písaná nebo Malovaná k r. 1438, "balneum pictum")	1 (lázeň k r. 1430)	2 (lázeň u Židů k r. 1416; neznámá r. 1449)
1450-1536	3 (Nová lázeň obnovena r. 1466 ("balneum novum"); Erbovská lázeň k r. 1452; lázeň Točenice mezi lety 1507-1536)			2 (lázeň Nad Úvozem k r. 1518; lázeň u Červené růže k r. 1518)
Bez časového údaje	1 (Nová lázeň)	9 (Lounská lázeň; u Žofína; u novoměstské vápenice; na místě pozdějších svatováclavských lázní; pod Pučkou; pod Pučkou)	2 (lázeň Hořejší; Cihelnice)	1 ("lázeň za Židy")

Tabulka s počtem lázní v Praze mezi lety 1300–1536 (č. 1)

Zdroj: Winter, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906.

Tomek, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy. Díl I.-XII. Praha 1855–1894.

	Lazebníci		
	Staré Město	Nové Město	Bez lokace/Malá Strana
1318–1419	Lazebník Karel (1411); 2 neznámí		Lazebnice Vítka (1318); dvorský lazebník Jakub Holba (1395); lazebník Leonard (1416); 41 neznámých
1419–1500	Lazebník Čvaňhák (1427); 4 neznámí (1427); lazebník Mařík s manželkou (1449); lazebník Bernášek a 6 lázeňských pomocníků (1449)		Hauf (1480)
1500–1528	Tomáš Paprle a manželka Zuzana (1507); Jan Paprle (1520-1535); 12 lazebníků staroměstskými měšťany (do r. 1526)	2 neznámí (1528)	Lazebnice Dorota (1520); mistři Kaška, Beneš z Podskalí, Jan z Koňského trhu, Jan proti masným krámům, Vojta, Pitušný, paknecht Stanislav Polák a 4 neznámí ze Starého i Nového města (1524)
po 1528	Mazánek Martin (1536); lazebnice Mariana (1591)		Bernhart Mono (1587); Jakub Plechšmid (1596); Michal Purkamystř z Waysenštejna (1598); Daniel Markrabě lazebník a bradýř (Malá Strana, 1601)
Bez časového údaje			

Počet lazebníků v pražských městech mezi lety 1318–1528 (č. 2)

Zdroj: Winter, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906.

Týž: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526-1620). Praha 1909.

Tomek, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy. Díl I.-XII. Praha 1855-1894.

	Bradýři		
	Staré Město	Nové Město	Bez lokace/Malá Strana
1318–1419	2 neznámí		Peter (1379); 17 neznámých
1419–1500	Neznámý (1427); Jan z Poznaň a 8 bradýřů staroměstskými měšťany (po r. 1477)		Královský bradýř a hradčanský konšel Jan ze Zlatova (1488)
1500–1528		2 neznámí (1528)	Tovaryš Jošt (1523); Pavel "z rychty", Jindřich ze Šmerhova a 5 neznámých (1524); Václav (1528)
po 1528			Jan Antonius de Lingi (1592); Grünperger (1610); Dvorští mistři: Vilém Tripelt (1566); Matouš Schrag (1580); Jan Althauz (1592); Florian Mates (1605); Laelius Viktoria (1604)
Bez časového údaje		Jan; Timoteus Bus	Jan Alt (17. stol.)

Počet bradýřů v pražských městech mezi lety 1318–1528 (č. 3)

Zdroj: Winter, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906.

Týž: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526-1620). Praha 1909.

Tomek, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy. Díl I.-XII. Praha 1855-1894.

	Chirurgové		
	Staré Město	Nové Město	Bez lokace/Malá Strana
1318–1419			4 neznámí (1379); Hermann z Erfurtu, Herbodorus Pyk z Ingelheimu, Jakub, Mikuláš z Vejdy (1380)
1419–1500	Prokop (1427)	Magister Demetrius (1461)	
1500–1528		Cirulgus Černý (1502)	
po 1528			
Bez časového údaje			

Počet bradýřů v pražských městech mezi lety 1318–1528 (č. 4)

Zdroj: Winter, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906.

Týž: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526-1620). Praha 1909.

Tomek, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy. Díl I.-XII. Praha 1855-1894.

Příloha č. 2.

Znak pražských lazebníků a ranhojičů

Zdroj: Císař Karel VI. potvrzuje artikule lazebníkům tří pražských měst, jejich tovaryšům a učedníkům, 1721. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 171, sign.: AMP PGL II - 62.

OBR. 45: POUŠTĚNÍ KRVE PODLE
POSTAVENÍ HVĚZD VE VYOBRAZENÍ
HOLBEINOVĚ

Příloha č. 3

Zobrazení pouštění žilou

Zdroj: Vojtová, Marie a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 225.

OBR. 54: SÁZENÍ BANĚK V LÁZNÍCH TYPICKÉ JSOU SLAMĚNÉ KLOBOUKY POUŽÍVANÉ PŘI LÁZEŇSKÝCH PROCEDURÁCH

Zobrazení sázení baněk

Zdroj: Vojtová, Marie a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 257.

Zobrazení středověkých lázní

Zdroj: Vojtová, Marie a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 161.

Příloha č. 4

Statuta pražských bradýřů potvrzená císařem Matyášem roku 1615

Wir, Mathias von Gottes Gnaden erwählter Römischer Kaiser zu allen Zeiten Mehrer des Reichs zu Hungern, Böhheim, Dalmatien, Croatien, Erzherzog zu Osterreich, Marggraf in Mähren, Herzog zu Luzemburg und in Schlesien, Margraf zu Lausitz et cetera.

Bekennen öffentlich mit diesem Brief und tun khund allermenniglich. Demnach unser geliebter Herr Anherr und Großvater Kaiser Ferdinandus christsehligster Gedachtung verwichener Zeit Anno fünfzehen hundert und zwei und sechzig einen sonderbaren Majestat Brief, dessen Datum auf in Prager Schloß Donnerstag post festum Sancta Crucis den Zech und anderen Meistern des Balbiererhandwerks in allen dreien Prager Städten erteilet, darinnen ihre von alter gehabte gute Gewonheit gnädigst beliebt und auf neue confirmiret. Daß uns an itzo die vorsichtigen der Zeit ältiste Zech und andere Meister gedachten Balbiererhandwerk in den Alt, Neuen und Kleinen Prager Städten in aller Demut vorgebracht. Welcher Gestalt gedacht ihr Handwerk mehre bis anher in solch aufnehmen und Würde geraten, daß etzliche in berürten ersten Majestatbrief einverleibte Puncta ihnen nicht viel mehr gültig. Ja sie derselben der Zeit in nicht gebrauchen oder observiren täten demütigst bittend. Wir geruheten etzliche derselben so wie gemeldet ihnen in ihrem Handwerk ungültig zu casiren. Andere aber neue die ihnen jetziger Zeit dienstlich und vornach die übrigen auch zu belieben zu verneuer und endlich zu confirmiren und zu bestätigen. Wann wir dann gnädigst angesehen solche ihr der Zech und anderer Meistern untertänige ziemliche Bitte.

Als haben wir mit gutem Bedacht und rechten Wissen auch habten zeitlichen Rat unserer lieben getreuen aus königlicher Macht und Gewalt etliche Artikel in abgedachtem Kaisers Ferdinandi Privilegio und Majestatbrief gänzlichen casirt und eximirt. Andere aber ihnen entweder erleutert oder aufs neue ausgesetzt sie, damit begaben und dann die übrigen alles ihres Inhalts in allen ihren Puncten, Clausuln und Artikeln verneuert, beliebt und bestätigt. Tuen solches auch hiemit wissentlich und belieben verneuern, confirmiren und aussetzen ihren dieselben hiemit Kraft dieses unsers kaiser und königlichen Majestatbrief, wie sie alle Nachfolgender Gestalt lauten und ausweisen tun.

I. Wann ein Balbierersgesell von wannen der immer sein möchte in der Prager Stadt einer sich niederlassen oder zu einem Meister angenommen werden will, der soll erstliche ehe er seine Werbung an die Meister tuet, zwei Jahr an einem bei einem ordentlichen Meister und in

derselben Stadt, in welcher er sich niederzulassen, vermeinet dienen und arbeiten und nachmahls nach Ausgang solcher zwei Jahr erst sein Handwerk oder Meisterstücken entweder vor den ältisten Meistern oder denen, die sie darzu veordnet würden, weisen und machen nemblichen diese Stück.

Erstlich, daß er ein Schermesser und zum andern ein Scher wohl schleifen könne. Zum dritten, soll er ein Lass eissen aus dem Brandt machen. Zum vierten einen Palsam Öhl, item ein schwarz Pflaster auf gestochene Wunden sonst Stuhpflaster genannt darzu Emplastrum Diachylon simplex des gleichen Unguentum Apostolorum, wie auch ein schwarz Pflaster auf ein gebrochene Hand oder Fuß, item Emplastrum oxicrotium darzu ein Pulverleschung, wann jemand geschossen werden. Mehr ein grau Pflaster zu alten Schaden und zuletzt Emplastrum album cortum und keiner aus den Meistern, welche zu Besichtigung dieser Meisterstück verordnet worden soll, denselben aller erst informiren oder etwas da nun zeigen bei Straf dreier Pfund Wachs.

Es sollen auch obbemelte Meisterstück ein jeder Meister, der sich von andern Orten her in Prag einlassen wollte zumachen schuldig jedoch daneben befreiet sein, daß er einem Gesellen gleich zwei Jahr bei einem Meister nicht dienen darf. Wenn er nun dieses alles was obbeschrieben nach Würden und Belieben der Meister gefertigt, fürgewiesen hat und ihm von den Meistern solches für Gnad und Recht gesprochen ist, soll er ihm das Stadt- oder Burgerrecht mit Dotirung seines ehrlichen Herkommen und Fürweisung des gewöhnlichen Geburtbriefs auch seiner Eltern ehrlichen Schreitung in Ehestandt von den erbahn und vorsichtigen N. Burgermeister und Ratmannen mehr gelmelter Prager Stadt, in deren einer er sich handierlich niederlassen will, ausrichten und zu Wegen bringen. Dann darauf, wann er nun sein Burgerrecht ordentlich erlangt, soll er zu einem approbirten Meister gesprochen auf - und angenommen werden, nachdem ein Schok Groschen Böhmisch oder zween Taller in die Lade derselben Zechen einlegen . So wohl alten Meistern nach seinem Vermögen und Gefallen ein Collation zuerichten oder aber dafür zehn Taller in gedachte Zechladen geben und richtig machen. Im Fall aber einer zu ungeübt und obbemelte Meisterstück nicht machen könnte, der soll durch aus zum keinem Meister angenommen werden, sondern entweder ferner nach ein Jahr wandern, oder aber also lang auf neue in den Prager Städten dienen. Und im Fall er Ausgang des Jahrs wiederum aufs neu die Meisterstück machen und dieselbe oberzelter Ordnung recht verfertigen wird. Als dann erst soll er zu einem Meistern gesprochen und angenommen werden.

II. Gelangend die Meisterssöhne, welche ohn alle Vorzeigung der Meisterstücke zu Meistern auf - und angenommen werden sollen, befindet man, daß so viel Übel darauß entstanden, daß ihr viel sich darauf verlassen und das Handwerk nicht recht lernen, besonders in dem sie wissen, daß sie die Meisterstück zu machen befreiet sein und daher sich desto weniger in denen Sachen so viel zum Meisterstück gehörig üben nach auch von Handwerk gebrauch nach wandern, sondern um Willen ihrer Eltern das Handwerk genießen und zu Meistern angenommen werden wollen. Um dessen Willen dann zu vielmahlen erfolget des nicht allem durch der gleichen Meistersöhnen Unerfahrenheit armen ungesunden Leuten Schad und Verwehrlosung, sondern auch dem ganzen Handwerk Spott und Verachtung angetan und beschehen ist. Solches nun zu Vorhut und damit bemelte Zech und Handwerksgewonheit in guter Ordnung und bessern Wert erhalten werden möchte. So soll und verpflichtet sein von dieser Zeit an kunftig eines jeden Meisterssohn um seiner eignen Nutz und stromens Willen und damit er zur Zeit der Not den Leuten mit seiner Kunst desto fruchtbarlicher für stehen Räten, dienen und helfen könne des Handwerk bei einem ordentlichen Meister zwei Jahre nacheinander auslehren. Folgende hernach eine Zeit auf dem Handwerk wandern bei andern Meistern und Gesellen etwas mehrers erfahren und begreifen. Als dann, wann er nun heimkommen und in einer Stadt im Prag es sei in welcher es wolle, Meister werden will, soll er das halbe Teil der obgesezten Meisterstück, welche ihm von den Ältisten beschrieben und aufgegeben, würden nach Gebühr ordentlich machen und vorzeigen. Doch soll den Meistern die Malzeit zugeben befreiet sein. Es wehre, dann das er dieselbe freiwillig darrichten wollte. Von der Einschreibung wird er zwei Taller in die Zech einzulegen schuldig sein.

III. Eines Meisters Wittbe, welche nach ihrem Ehegatten in dem Wittbestandt verbleiben und sich ehrlich verhalten wird, kann dieses Handwerk ohne mennigliches Verhindern gebrauchen auch darauf Gesinds befördern. Wann sie sich aber verheiratet und irgend einen ehrlichen Balbierersgesellen nehmen täte, solcher soll ebenfalls schuldig sein, alle obenbeschriebene Meisterstücke vorzuweisen und alles das zu verrichten und zu halten. Was der jenige, der vom neuer zum Meister angenommen werden will, zu tuen schuldig ist. Wann die Wittbe aber einem Mann eines andern Handwerks nehmen täte, soll sie das Balbirerhandwerk niederlegen und das nicht mehr zu treiben befügt sein.

III. Die Ältisten und andere Zechmeister sollen Quatember des Jahrs in ihre Zechen zusammenkommen und in alle Wege sich gegeneinander ehrlich und friedlich verhalten nach

einer den andern Schmehen oder Schenden. Wo fern sich aber einer under ihnen dessen unterstehen würde, derselbe soll mit drei Pfund Wachs in Zechlade einzulegen gestrafet werden. Es soll auch ein jeder Meister bei solcher Quartals zusammenkunft einen weissen Groschen und nach darüber alle Sonntag zween weiß Pfennig um allerhand gemeine Notdürfen in die Lade einlegen. Und wann jemand aus den Meistern zu Quatembers oder andere Zeit in Sonderheit so er beschickt worden, muthwillig und nicht ohne besondere wichtige Verhinderungen oder einer Reise über Feld aussenbleiben und sich bei den ältisten Zechmeistern nicht anmelden würde, der soll ebenfalls mit drei Pfund Wachs gestrafet werden.

V. Wessen sich die ältisten Zech und andere Meister in ihrer Zechs sämtlich was der Handwerk anlanget und zu dessen Nutz und Frommen dienet, entschliesen und miteinander einwilligen, das sollen sie einander treulich und aufrichtig halten. Im Fall sich aber einer unter ihnen demselben widersetzen würde, der soll zur Straf zwei Pfund Wachs oder so viel an Geld. Als das Wachs dazumal gelten wird in die Lade erlegen, daß sie sich auch entschlossen und in der Zechen vereinhelliget, daßelbe soll ohne Wissenschaft und Bewilligung der geschwornen Ältisten bevoraus auf ihren Verbot keiner nicht ofenbahren bei Straf vier Pfund Wachs oder so viel an Geld.

VI. Kein meister noch Gesell soll weder mit einer Wehr, Dolch oder anderer Wafen, wie dieselbe mit Namen genennet werden, mag in die Zunft gehen. Welcher darwüder tun würde, er sei Meister oder Gesell der soll gleichfalls mit einem Pfund Wachs oder um so viel Geld gestrafet werden.

VII. Die Ältisten und andere Zechmeister sollen Macht haben, allerlei Verbrechens nach eines jeden Verschuld es sei mit Wachs, Geld oder anderer gewisser Straf, wie sie es vor billich erachten werden, zu belegen und zu strafen. Jedoch soll die Poen nicht über zehen Pfund Wachs oder dessen Wert an Geld steigen. Und kein Meister, noch Gesell sich diesem widersetzig erzeigen, sondern hierinnen in allem schuldigen gehorsam leisten.

VIII. Wegen allerhand schendlichen Red und Schmehwort, auch Scheldt und Fluchung einer den andern. Wer sich dessen unterstehen wird, derselbe mag nach Erkandtnuß des ganzen

Handwerks, wie der jungst vorgehend siebends Artiki in sich helt gestraft werden. Wann sich aber ein Meister, der ihm auferlegten Straf, die ihm nach Billigkeit zu erkannt ist widersetzen und also gegen dem ganzen Handwerk sich ungehorsam erweisen wollte, so soll auch ein ganze Zech Macht haben, demselben gar die Werkstatt zu sperren ihm auch so lang kein Gesell zu arbeiten zu gelassen werden, bis er sich destwegen mit der ganzen Zechen gebühlich wieder verglichen und befriedig haben wird.

IX. Kein Meister soll dem andern entweder selbsten durch sein Weibgesind oder durch was Mittel es wehre die Gesellen abspenstig machen, wo fern aber einer dies tuen und dessen bezeuget würde, derselbe soll mit vier Pfund Wachs oder so viel an Geld in die Lade zulegen gestraft werden.

X. Es soll keiner aus den Meistern schuldig einem Gesellen wochentlich mehr dann drei weiß Groschen, wie des Handwerksrecht und Gewohnheit ist zu geben. Von dem ersten Band aber soll dem Gesellen der halbe Teil und von allen frischen Wunden und Schaden von einem jeden Taller, damit er ein Verbinden desto fleissiger sei, drei Weißgroschen gegeben werden. Welcher Meister nun einem Gesellen über solches ein mehrers geben werde, der soll von den Ältisten, wann solches auf ihre Erkennt worden, nach Billigkeit gestraft werden. Allein was das Scheermässer schleifen und ausreissen der zehns erlangend von diesem soll den Gesellen, welcher hierinnen perfect und geübet ist der halb Teil gegeben werden.

XI. Die ältisten geschworne Meister haben Macht zween Altgesellen, wann es die Zeit erfordert den andern zuerwehlen und fürzusezen sorgen. Nach diesen zween Ältisten sollen sich die andern Gesellen im Handwerk und überall richten und halten.

XII. So ein Gesell oder Halbgessel zum erstenmal nach Prag gewandert kommt und zu er nach nie bei keinem Meister dahie gedienet hätte, sondern erst anfangen wollte, ist es ein Gesell, soll er in der Gesellenladen zween weiß Groschen. Ein Halbgessel aber einen weißen Groschen ja nach darüber immerfort alle Sonntag, ein Gesell einen weißen Pfennig und ein Halbgessel einen kleinen Pfennig geben und einlegen. Welches Geld nirgend anderstwo angewenden werden soll, dann fürnemlich zur Ehre und Lob Gottes zu Almosen der armen Leut und zu dieses Handwerksnotdurft. Oder wann der liebe Gott irgends einen Gesellen mit

Krankheit haimsuchen tät und derselb aus Unvermögen nicht könnte versorget werden, so soll ihm auch von diesen Geld Pfleg und Wartung beschehen. Und wann er durch Gottes Hilf wiederum gesund worden, wird er schuldig sein nach Vermögen das einige, was ihm diesfalls dargeliehen mit Dank wieder in die Lade abzuzahlen. Nichts desto weniger aber, wann er den zeitlichen Tot von dieser Welt abschiede, soll ihm auch die Begräbnis aus solchem gemeine Geld ausgerichtet werden. Doch was nach ihm von seinem Sachen, es sei von Kleidern oder anderen wenig oder viel überbleiben würde, das alles soll zu Geld gemacht und in die Lade eingelegt werden. Und von solchem Geld sollen bei Erwehlung oder Einsetzung der Altgesellen, die vorigen in Gegenwart der älteste Zechmeistern ordentliche Raittung tuen, wie viel sie deselben Geld empfangen und worauf daßelbe hin er jeder um angewendet und ausgegeben worden. Massen sie dann hierüber ein sonderlich Register halten und darein alles und jedes aufzeichnen sollen, damit man wissen möge, ob sich das Einkommen mehren, oder geringen tue.

XIII. Kein Gesell soll vor dem Landtag, Jahrmärkten oder hohen Festtügen nach zur Zeit des oder Lassens als um Mai von seinem Meister urlaub nehmen und hinweg wandern bei Straf zweier Pfund Wachs oder so viel Geld dafür.

XIII. Es soll auch kein Gesell aus seines Meisterswerkstatt ohne seiner Verwilligung oder Vorwissen hin weggehen, viel weniger über Nacht ausbleiben. Welcher wider dem tun wird, soll ein Pfund Wachs Straf geben und wofern solches der Meister nicht strafen, es selbst verschweigen und hingehen lassen wird. So soll der Meister gleichmäßiger Straf eben als der Gesell erleiden.

XV. Ein Meister soll einen halben Gesellen anderer Gestalt nicht als nur ein halbes Jahr aufnehmen. Auch ihm wochentlich nur eines Gesellen halben Lohn, daß gleichen der Gesell dem halben Gesellen den dritten Pfennig geben. Auch soll kein Meister noch kein Gesell mit demselben um Geld spielen bei Straf zweier Pfund Wachs. Daher der halbe Gesell soll schuldig sein die Becken auszureiben und was sonsten ein Haus von Nöten dem Meister und der Meisterin dienen und Handreichung tun.

XVI. Wann ein Meister einen Lehrjung annehmen und lernen will, soll er sich zum ersten erkündigen, ob er aus einem reinem Ehebett gezeuget und wohl verhalten ist. Anderer Gestalt soll er ihn sonst nicht annehmen. Die Aufnehmung aber des Lehrjungens soll sich auf drei Jahr erstrecken. Und wann sich einer mit Geld eingingte und absonderlich mit dem Meister vergleiche, soll in des Meisters freier Macht stehen, ihn auf wenigere Jahr aufnehmen und auszulehnen. Wann er nun eingedingt und aufgenommen werden, soll er vor einschreiben in die Lade einen Taler und her nachmals, wann er ausgelehnet hat, in die Zechen zween Taler geben und erlegen.

XVII. Wann der liebe Gott nach seinem vaterlichen Wille einen Meister oder seine Hausfrau und Kinder oder einen Gesell durch den zeitlichen Tot abforderte, sollen alle Meister und Gesellen zum Leichbegrebnus dem Verstorbenen zu Ehren und christlicher Liebe auf ordentliche Beschickung erscheinen. Welcher aber nicht kommen und aussenbleiben würde, so soll ein Meister ein Pfund Wachs, ein Gesell aber sowohl, ein Halbgessel ein halb Pfund Wachs zur Straf in das Handwerk erlegen. Es wäre dann Sach, daß sie nicht darzu beschickt worden. Solch und alles anders Wachs aber war überall zusammen in die Zechlade zur Straf gegeben und eingelegt wird, soll nirgend anderswo hin dann auf Kerzen zum Begrebnus und in die gottes Häuser oder Kirchen gelegt und angewendet werden.

XVIII. Demnach sich auch befindet, daß sich in mehr ermelten dreien Prager Städten die Anzahl der unordentlichen Meister ziemlich vermehren tuet und je länger je mehr neues Werkstatt erhoben und aufgerichtet werden und dannenher etliche Meister mit ihrem Handwerk das Brot schwer gewinnen und als mit Weib. Kind und ihrem Gesind sich kaum ernähren und erhalten können, als will eine hohe Notdurft sein und erforderte angeregten Handwerks löblicher guter Gebrauch, daß in mehr gedachten Prager Städten ein gewiße Anzahl der Meister und Werkstatt allermassen in anderen unsern Städten gebreuchig benennet werden, wollen also solchem nach aus römischer kaiserlicher Macht als König zu Böhemb, in dem Fall, so viel verordnet und ausgesetzt haben, daß von dem heutigen Tag anzurait in gedachter unser Hauptstadt Prag, der Meister und Werkstatt nicht mehr als sich in jetziger Zeit, nämlich achtzehn befinden, ausgesetzt und aufgerichtet über obgedachte Zahl, aber keiner mehr (es wäre dann, daß durch Absterben eines Meisters oder sonst anderer Gestalt eine Werkstatt leer würde) zueglassen und aufnehmen werden solle. Alles zu dem Ende damit im Handwerk gute Ordnung gepflanzt und gehalten, die Werkstatt aber mit tauglichen

Gesellen und Gesindeln, wie es die Notdurft erfordert, besetzt und versehen sein. Ja auch das Handwerk durch so übermässige Annehmung der Meister und Ansetzung der Werkstatt nicht etwa in Verkleinerung und Verachtung kommen möchte.

Jedoch wollen wir uns unsern Erben und nachkommenden Königen in Böhmeib allergnädigst vorbehalten haben, wann etwa einer unser Diener, welcher dieser Kunst wohl erfahren für uns gerühmet auch sich an unsern kaiserlichen Hof wohl verdient hätte, oder sonst ein berühmter Meister wäre sich befinden täte und ihm alhier in unser Stadt Prag das freie Handwerk zu treiben begehren täte. Daß die deren ein oder zween entweder und verdiente oder im Handwerk wohl erfahrene Personen über die Anzahl der achtzehen, zu welcher Stadt aus den Prager Städten es sein und ihm solches von uns oder künftigen Königen zu Böhmeib absonderlich vergünstiget und sie die Ältisten und andere Zechmeister, dessen verständiget würden, unverhindert menniglich sich wiederzulassen und sein Handwerk zutreiben vergönnen, sie auch die Ältisten und andere Zechmeister unter sich einzunehmen schuldig sein sollen. Jedoch der Gestalt, das der oder dieselben nichts desto weniger alles das (ausserhalb bei einem Meister in Prag zwei Jahr zu dienen) was ihre Handwerkordnung mit sich bringt und ausweisset. [?]assen von uns in dieser Confirmation die Ausmessung beschehen, vollziehe verrichte und in allem eingebühliches Geniegen leiste. Der Mahlzeit aber den andern Meistern ausszurichten soll er befreiet sein. Er wollte dann dieselbe gutwillig dargeben. Was die Freibriefe anlanget behalten wir uns dieselbe als ein besonder Regal in unser Macht bevor.

XIX. Letzlichen wann auch in unserer Hauptstadt Prag in und wieder hin allen dreien Städten an unterschiedlicher Orten und Winkeln sich viel Störer und Pfuscher befinden, welche dies Handwerk nich ordentlicher Weisse gelehret, fort aber hin und her an heimlichen Orten sich aufhalten stören und pfuschen. Als da zum Teil sein verlossene Badersknecht oder Gehilfen, die in keinem ordentlichen Bad arbeiten wollen, sondern nehmen ihnen Weiber oder hängen sich an dieselbe Dingen losamenter Richten Werkstatt auf verderben und bringen die Leut um ihre Gesundheit und geben sich vor Balbierer aus. Gleichefals viel der Balbierer Gesellen, welche keine Herrn haben oder sich ein Zeit in Kriegwesen aufgehalten, hernacher einem Herrn ein Zeitlang dienen und bei keinem Meistern arbeiten oder demselben mit Hilf beispringen und sich üben wollen, sondern sich an heimlichen Orten aufhalten und mit Störerei ernähren. Durch welchen Unrat nicht allein den ordentlichen Meistern (welche ohne das allerlei bürgerliche Last und Bürden in schweren Zeiten ertragen müssen) an ihrem

Handwerk und Nahrung großer Abbruch und Schmellering beschehet, sondern auch wann sie kranke beschädigte Leute ihnen der gleichen Pfuscher und Störer vertrauen, mehr Verderben und an ihrer Gesundheit verletzen als dieselbe curir und gut machen, [?] teils oft gar um Leib und Leben bringen. Dannenhero solches dem ganzen Handwerk zum Spott schaden und Nachteil gereicht. Der wegen und damit nun solches hierfür nicht mehr beschehe und viel Verwahrlossung an den Leuten verhütet werde, wollen wir, daß von dieser Zeit an der gleichen Pfuscher und Störer an keinem Ort in unsern Prager Städten keines weges ferner gelitten werden. Und im Fall jemand über dies zu Schmellierung und Verachtung des Handwerks eines andern und der Störerei sich underwinden wollte, so soll einen jeden, der in den Prager Städten mit Verbindung eines schladens Balbieren oder Aderlassen betreten würde, das Gericht, wann ihm die ordentlichen Meister vorbringen und es darüben begrüßen werden, erheben gefänglichen einziehen und nach Erkandtnus strafen, damit als die besagte von uns erhefte beliebte und verneuerte Zech jetzt und in künftig in seinen Würden verbleibe und durch obbeschriebene Störer zu keiner Verachtung und Despect komme.

Meinen Setzen und Wollen das obbesagte älteste Zech und andere Meister des Balbierenhandwerks bei all vorgemelten von menninglich erhalten geschützt und unverbrüchlich gelassen werden sollen. Ohne unser unserer nachkommenden Königen zu Böheimb und sonst menninglichen Verhinderung. Gebieten darauf allen und jeden unsern Untertänen aus allen dreien Ständen des Königreichs Böheimb, insonderheit aber Bürgermeister, Ratmannen und ganzen Gemein der Alten, Neuen und Kleiner Stadt Prag jetzigen und und künftigen unser Lieben getreuen. Oft erwähnte Zech und Handwerk der Balbierer jetzige und künftige bei solcher ihrer hergebrachten so wohl neu erlangten und ausgesetzten Ordnung auch dieser unser Confirmation und Beliebung zu schützen und Hand zu haben. Darwieder weder jetzt nach in künftig zu beschwehren nach solches andern zu tuen zugestatten.

Bei Vermeidung unserer kaiserlichen und königlichen auch unserer Nachkommen künftiger Könige in Böheimb schwehrer Straf und Ungnade.

Zu Urkund besiegelt mit unsern kaiserlichen und königlichen anhangenden Insigel. Geben auf unsern königlichen Schloß Prag am Donnerstag nach Egidii des Abbtin im Jahr des Herrn ein tausend sechs hundert und fünfzehen, unserer Reiche des Römischen im vierten, das hungerischen im siebenten und des böheimbischen im fünften.

Mathias